

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XIII.
4/2018

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XIII

Almanach

Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky

Vedecký časopis
Ročník XIII.
4/2018

ALMANACH

Actual Issues in World Economics and Politics

Scientific journal

Faculty of International Relations

University of Economics in Bratislava

Volume XIII

ALMANACH

Redakcia/Editorial Office

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
phone: +421 2 6729 5456, e-mail: eva.vlkova@euba.sk

Hlavný redaktor/Editor-in-chief

Rudolf KUCHARČÍK University of Economics in Bratislava, Slovak Republic

Redakčná rada/Editorial Board

Ľubomír ČECH	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Samuel ČELOVSKÝ	University in Novi Sad, Serbia
Lenka FOJTÍKOVÁ	Technical University of Ostrava, Czech Republic
Tomáš GONGOL	Silesian University in Opava, Czech Republic
Jana ILIEVA	University of Tourism and Management in Skopje, Republic of Macedonia
Karol JANAS	Alexander Dubcek University in Trencin, Slovak Republic
Eva JANČÍKOVÁ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Larisa KAPUSTINA	Ural State University of Economics, Russia
Kiyoshi KASAHARA	Rikkyo University, Japan
Olyana KINDIBALIK	University of European Studies of Moldova, Republic of Moldova
Helena KOŠCIELNIAK	Technical University in Częstochowa, Poland
Milan KURUCZ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Zuzana LEHMANNOVÁ	University of Economics, Prague, Czech Republic
Ľudmila LIPKOVÁ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
Ľudmila MALÍKOVÁ	Comenius University in Bratislava, Slovak Republic
Stanislav MRÁZ	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
POGÁTSA Zoltán	University of West Hungary, Hungary
Jozef SABOL	The Police Academy of the Czech Republic in Prague, Czech Republic
František ŠKVRNDA	University of Economics in Bratislava, Slovak Republic
René PAWERA	Comenius University in Bratislava, Slovak Republic
Dalibor VLČEK	Matej Bel University, Slovak Republic

Výkonný redaktor/Managing Editor

Eva VLKOVÁ

Recenzenti/ Reviewers

Kristína Baculáková, Katarína Brocková, Peter Csányi, Tomáš Dudáš, Gilbert Futó, Rudolf Kucharčík, Milan Kurucz, Stanislav Mráz, Leonid Raneta, Marta Zágorská, Tetyana Zubro

Jazyková redakcia/Language editing: bez korektúry/no language editing

Vydavateľ/Publisher

Vydavateľstvo EKONÓM, Ekonomická univerzita v Bratislave
© Ekonomická univerzita v Bratislave, Fakulta medzinárodných vzťahov, 2018
IČO 00 399 957
ISSN 1339-3502

Issues in 2018

MARCH

JUNE

SEPTEMBER

DECEMBER

Obsah/Contents

Digitálna ekonomika ako nová výzva pre daňovú politiku <i>Digital Economy as a New Challenge for Tax Policy</i> Aneta Borůvková – Jaroslava Šepel'ová	5
Hľadanie regulačnej funkcie islamu v krajinách postsovietskej Strednej Ázie <i>Consequences of Increasing Significance of Islam in Central Asia</i> Lubomír Čech	13
The Factors Affecting Rent versus Buy Decisions and Implication for the Housing Market in Slovakia Martina Fehérová	19
K niektorým teoretickým otázkam vymedzenia obsahu a pojmu ekologická migrácia <i>Some theoretical issues of defining content and the notion of ecological migration</i> Ludmila Lipková	30
Gender ako nástroj politickej komunikácie <i>Gender as a Policy Communication Tool</i> Alexandra Madarászová	37
Social Partnership Acts as a Legal Form for Implementing the Results of Social Dialogue Viktor Protsevsky	52

DIGITÁLNA EKONOMIKA AKO NOVÁ VÝZVA PRE DAŇOVÚ POLITIKU¹

DIGITAL ECONOMY AS A NEW CHALLENGE FOR TAX POLICY

Aneta Borůvková^a – Jaroslava Šepel'ová^b

^aFakulta financí a účetnictví, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 1938/4
130 67 Praha 3 – Žižkov, email: xnova41@vse.cz

^bNárodohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: jaroslava.sepelova@euba.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je predstaviť novú éru vo vývoji hospodárstva, a to éru digitálnej ekonomiky. Na teoretickej úrovni definuje digitálne spoločnosti a výzvy, ktoré sa ich vznikom vynorili. Príspevok hodnotí súčasný stav v zdaňovaní digitálnych spoločností. Článok analyzuje opatrenia, ktoré boli na úrovni Európskej únie a OECD vykonané v rámci posunu k efektívnemu a spravodlivému zdaneniu digitálnych spoločností.

Kľúčové slová: digitálna ekonomika, digitálne spoločnosti, daň z príjmov právnickej osoby, optimálne zdaňovanie

JEL klasifikácia: H25, H32

Abstract

The goal of the paper is to introduce new age in the economy, the age of digital economy. At the theoretical level are defined digital societies and challenges arising from their development. The paper evaluates the current situation in the taxation of digital companies and also analyzes the measures that have been taken at the level of the European Union and the OECD as part of the shift towards effective and fair taxation of digital companies.

Key words: digital economy, digital companies, corporation tax, optimal taxation

JEL Classification: H25, H32

Úvod

Technológie predstavujú veľmi dôležitú súčasť vývoja civilizácie, ktorých vplyv na spoločnosť môže byť, aj je zásadný. Ako príklady môžu poslúžiť vynálezy ako je parný stroj, kníhtlač a mnohé ďalšie. Teraz sme však na počiatku digitálnej éry. Tento digitálny svet je svetom veľmi dynamickým a vyvíja sa každý deň. Základom digitálneho sveta sú moderné informačné systémy.

Informačný systém existuje tak dlho ako samotné ľudstvo. Tieto systémy prešli razantnou zmenou, zatiaľ čo v minulosti boli poháňané iba ľudským mozgom, od polovice 20. storočia došlo k enormnému nástupu digitálnych počítačových technológií, ktoré sa každým dňom stavajú dokonalejšími a rýchlosť, ktorou sa informačné systémy menia je mimoriadna.

Digitálna transformácia mení aj spôsob akým sa ľudia stretávajú. Práve táto zmena je hlavným dôvodom pre riešenie zmien na úrovni ochrany súkromia, bezpečnosti, vzdelávania a i ďalších oblastí ľudského života. Medzi tieto oblasti vo veľkej miere patrí aj podnikanie. Podnikateľské prostredie sa vďaka digitalizácii stáva produktívnejším, zvyšuje sa transparentnosť cenovej politiky, a takisto sa znižujú transakčné náklady.

¹ Príspevok je čiastkovým výstupom riešenia projektu mladých vedeckých pracovníkov a doktorandov I-18-111-00 Rozvoj digitalizácie v podnikateľskom subjekte v kontexte účtovnej a daňovej legislatívy.

Digitálna ekonomika prináša revolúciu v spôsobe akým krajiny, podniky a jednotlivci vedú svoje podnikanie (Parakala, 2008). Zmena podnikateľského prostredia vplyvom digitalizácie vedie k vytváraniu nových podnikateľských modelov. Naskytá sa teda základná otázka v súvislosti so vznikom nového typu podnikania. Je zdanenie spoločností založené na tradičných podnikateľských modeloch na základe fyzickej prítomnosti pre potreby dnešného digitálneho sveta stále vhodné?

Svetové organizácie a integračné zoskupenia sa už dlhšiu dobu snažia nielen riešiť zamedzenie daňových únikov. Prebiehajú dôležité zmeny, ktoré vo svojej podstate menia daňový systém, a to na taký, ktorý predovšetkým pri dani z príjmov právnickej osoby bude plne funkčný a schopný vyriešiť všetky výzvy, ktoré so sebou digitálna ekonomika prináša. Pokladáme preto za dôležité venovať pozornosť týmto zmenám, zhodnotiť ich doterajší priebeh a načrtnúť ich ďalší vývoj.

Tematicky je tento príspevok členený do dvoch častí. V prvej časti sa venujeme dôležitosti a rozvoju digitálnej ekonomiky, jej významnému vplyvu na hospodárstvo súčasnosti. V druhej časti načrtávame aktuálne otázky daňovej politiky vyplývajúce z narastajúcej veľkosti digitálnej ekonomiky a potrebe štrukturálnych zmien v spôsobe zdanenia, ktoré si vyžiadala.

1 Digitálna ekonomika

Pojem digitálna ekonomika sa prvýkrát oficiálne použil v roku 1995 v knihe Dona Tapscotta – Digitálna ekonomika: nádeje a hrozby veku informačných spoločností. Na toto dielo nadväzuje publikácia, ktorú autor napísal v spolupráci s Anthonyom D. Williamsom v roku 2006 – Wikinomia. Podľa Tapscotta žijeme v revolučnej dobe, kedy dochádza k rozvoju kolaboratívnej ekonomiky, v ktorej môžu existovať vedľa seba milióny samostatných tvorcov, ktorí sa môžu spájať a spoločne vytvárať hodnoty vo voľne prepojených sieťach.

Medzinárodný menový fond (2008) vo všeobecnosti popisuje digitalizáciu hospodárskej činnosti ako začlenenie údajov a internetu do výrobných procesov a produktov, nových foriem spotreby domácností a vlád, fixného kapitálu, cezhraničných tokov a financií. Uvádza aj, že digitálna ekonomika je často definovaná vo veľmi úzkom zmysle slova ako on-line platformy a aktivity, ktoré sú umiestnené na týchto platformách, avšak v širšom zmysle slova sú to všetky aktivity, ktoré využívajú digitalizované údaje. Súčasťou digitálneho hospodárstva v moderných ekonomikách je teda celá táto digitálna ekonomika.

E. Schmidt okomentoval vývoj digitálneho odvetvia nasledovne: „Dochádza k transformácii vedy a vzdelávania. Pomaly, ale isto, šíri znalosti a posilňuje vzdelávanie po celom svete. Dokonca mení aj spôsoby akým vlády pri uplatňovaní byrokracie postupujú a akým spôsobom poskytujú služby svojim občanom. Van Gorp a Batura (2015) vo svojej štúdií vyjadrujú názor, že digitálna ekonomika je založená na digitálnych technológiách, ktoré sa dajú zhrnúť pod pojmy komunikácia a spracovanie dát. Digitálna ekonomika je často označovaná ako internetová ekonomika alebo on-line ekonomika, pretože mnoho poskytovateľov digitálnych služieb využíva internet k poskytovaniu svojich služieb koncovým užívateľom.

Neexistuje však iba jedna všeobecne platná definícia pojmu „digitálna ekonomika“. Digitálna ekonomika so sebou prináša obrovské príležitosti pre jednotlivcov i podniky. Ako uvádza Svetová banka (2016) vo svojej štúdií, počet používateľov internetu sa za posledné desaťročie viac ako stonásobil, a to z 1 mld. užívateľov v roku 2005 na približne 3,2 mld. užívateľov v roku 2015. To znamená, že ľudia, podniky a vlády sú prepojené viac ako kedykoľvek predtým. Svetová banka uvádza aj hlavné výhody, ktoré prináša používanie digitálnych technológií jednotlivcom, spoločnostiam i verejnému sektoru, sú to predovšetkým:

- Zníženie nákladov na informácie, čím sa vo významnej miere znižujú transakčné náklady.
- Podpora inovácií.

- Zvyšujúca sa kvalita služieb, prostredníctvom rýchlejšieho a pohodlnejšieho prístupu k nim.
- Zvýšenie dostupnosti služieb, ktoré boli neprístupné, sú v ére digitálnej ekonomiky dostupné širšiemu spektru užívateľov.
- Vytváranie pracovných príležitostí.

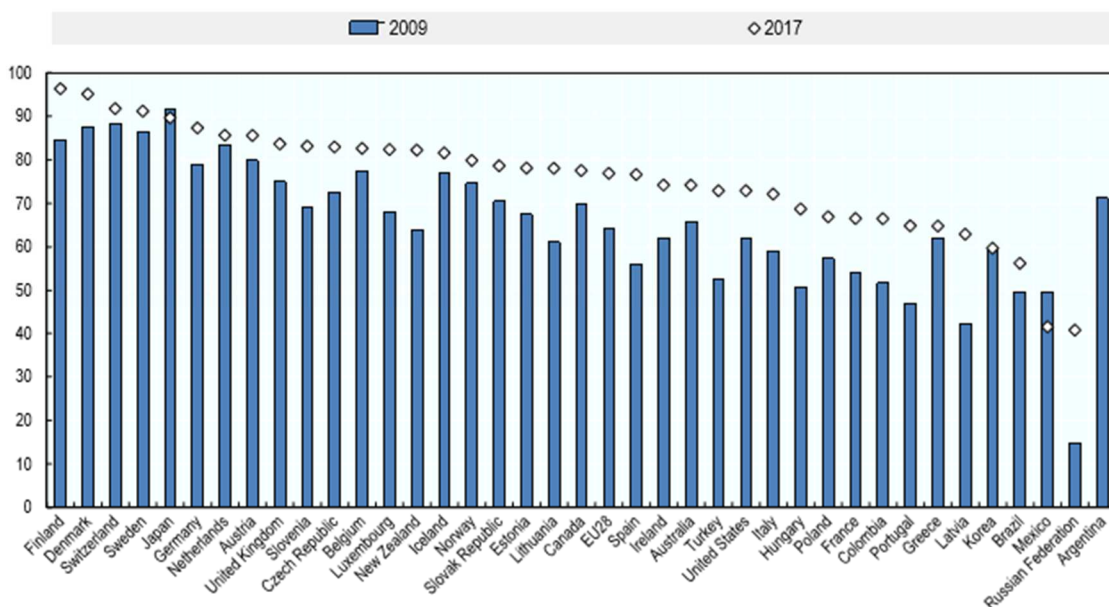
Éra digitálnej ekonomiky so sebou bez pochyb prináša väčšiu slobodu a má veľké množstvo pozitívnych aspektov, avšak je potrebné si uvedomiť, že v súvislosti s veľmi rýchlym rastom digitálneho sektora vyvstáva aj celá rada otázok a problémov, ktoré je potrebné riešiť.

1.1 Vývoj podnikov digitálneho sektora

Digitálna ekonomika so sebou priniesla zmenu v tradičných obchodných modeloch a zažitých procesoch, ktoré boli postavené na osobnom styku. Ako uvádza OECD (2018), rozdiel medzi spoločnosťami fungujúcimi na základe tradičných obchodných modelov a spoločnosťami, ktoré pracujú na základe nových schém (tzv. value chain, value network a value shop) sa v mnohých prípadoch nedajú jasne definovať. Existuje celé spektrum podnikov založených na tradičnom prístupe, podnikov kombinujúcich tradičný a nový digitálny prístup až po podniky s novými digitálnymi znakmi podnikania.

Takmer do všetkých ekonomických sektorov viac alebo menej vstúpili informačné a komunikačné digitálne technológie. Nasledujúci Graf č. 1 ukazuje nárast počtu spoločností s on-line webovou prítomnosťou v rokoch 2009 a 2017 vo vybraných štátoch.

Graf 1: Spoločnosti s on-line prítomnosťou (% z celkového počtu spoločností)

Prameň: The Challenges Arising from Digitalisation – OECD Interim Report. Dostupné na internete: <https://www.oecd.org/tax/beps/brief-on-the-tax-challenges-arising-from-digitalisation-interim-report-2018.pdf>

Ako je možné vidieť, najväčší podiel týchto spoločností je v severských štátoch Európy a dosahuje viac než 90 % z celkového počtu spoločností v týchto štátoch. Nejedná sa o priamy dôkaz toho, že tieto spoločnosti využívajú nové obchodné štruktúry, ale možno predpokladať rastúcu tendenciu ich vzniku.

2 Výzvy a otázky v oblasti zdaňovania digitálnych spoločností

Nové formy podnikania – digitálne spoločnosti zmenili spôsob podnikania, myslenia a práce. Pokroky v digitálnych technológiách transformujú spôsob fungovania firiem, ako aj štruktúru a spôsob, akým súťažia vo svetovom hospodárstve. Digitálne podnikanie je vytváranie nových obchodných návrhov spojením digitálneho a fyzického sveta (Gantner, 2014). Integrácia ekonomík, nové alternatívy podnikania a nachádzanie nových podnikateľských možností vedú k čoraz intenzívnejším diskusiám o zdanení digitálnych spoločností. Rýchlosť a rozsah zmien spôsobených digitalizáciou prirodzene vyústili do dôsledkov pre daňový systém.

Európska komisia (2018) uvádza, že efektívne daňové zaťaženie spoločnosti podnikajúcich v EÚ na základe nových obchodných je oveľa nižšie ako je to pri tradičných obchodných modeloch. Digitálne spoločnosti podnikajúce naprieč štátmi únie dosahujú efektívnu daňovú sadzbu na úrovni 9,5 %, zatiaľ čo efektívna daňová sadzba pri tradičných obchodných modeloch je viac ako 23 %. Nižšie daňové zaťaženie pre digitálne spoločnosti tak môže viesť k narušeniu obchodnej súťaže. Nové daňové pravidlá by teda mali odzrkadľovať požiadavku na vyrovnanie konkurenčných podmienok medzi spoločnosťami. Vzhľadom na medzinárodné podnikanie digitálnych spoločností je nutné viesť diskusie o ich optimálnom zdanení na medzinárodnej úrovni.

2.1 Prvé kroky k zdaneniu digitálnych spoločností

Začiatok diskusií o zdanení digitálnych spoločností priniesol balík opatrení na úrovni OECD – BEPS (Base Erosion and Profit Shifting). Tento akčný plán boja proti erózií daňovej základne a presúvaniu ziskov dostal reálnu podobu v roku 2015. Prvé myšlienky o potrebe spoločného plánu na zdolanie výziev v oblasti zdaňovania, ktoré so sebou prináša podnikanie 21. storočia sa však začali vynárať počas finančnej a hospodárskej krízy v roku 2008. Ekonomická kríza znamenala pre fiškálnu politiku štátov zmenu v podobe reštrikcie vládnych výdavkov a zvyšovaní, predovšetkým nepriamych daní. Práve v tom hospodársky veľmi nepriaznivom období sa snahy nadnárodných spoločností o znižovanie daňovej povinnosti stali ešte viac viditeľnými. Nadnárodné spoločnosti neprispievali k fiškálnej konsolidácii, čo nutne vyústilo k vyššiemu zdaňovaniu jednotlivcov. Situácia v zdaňovaní nadnárodných spoločností dostala jasnejšie obrysy v roku 2013, kedy bola publikovaná správa „Action Plan on Base Erosion and Profit Shifting,“ ktorej hlavná myšlienka bola zdaňovať zisk, tam kde prebehla ekonomická aktivita, ktorá ho vytvorila. Po dvoch rokoch bol program BEPS dokončený a pozostával z 15 správ venovaných nových výzvam v oblasti zdanenia. Na dokument OECD reagovala aj Európska únia, vzhľadom na to, že jej členské štáty sa zaviazali k spoločnému dodržiavaniu daňových pravidiel na úrovni únie. Vznikla tak smernica, ktorá je záväzná pre všetky členské štáty, obsahujúca a implementujúca prvky BEPS doplnená o ďalšie opatrenia.

Prvým z opatrení, ktoré priniesol BEPS sú Daňové výzvy digitálnej ekonomiky. Hoci sa môže zdať, že digitálna ekonomika je iba jedným z problémov zdanenia súčasného podnikania, je treba podotknúť, že presahuje aj do iných oblastí a nepriamo je súčasťou aj iných opatrení, ktoré BEPS deklaruje. Z dokumentu vyplývajú aj hlavné charakteristiky digitálnej ekonomiky, a to vysoká mobilita, tendencie k monopolizácii trhu a sieťové efekty. Z tohto popisu je zrejmé, že problém zdanenia digitálnych spoločností je nadnárodnou výzvou.

Opatrenie Daňové výzvy digitálnej ekonomiky prinieslo opatrenia v rámci dane z príjmov právnickej osoby a dane z pridanej hodnoty. V rámci dane z príjmov právnickej osoby sa zaviedla modifikácia definície stálej prevádzkarne, tak aby predaj tovarov a služieb uskutočnený dcérskou spoločnosťou bol zdanený na úrovni dcérskej spoločnosti nie na úrovni materskej spoločnosti. Súčasne došlo k úprave výnimiek z definície stálej prevádzkarne, tak aby sa výnimky vzťahovali iba na prípravné a pomocné činnosti a nebolo možné zneužívanie výnimiek z definície stálej prevádzkarne. V rámci úprav zdaňovania príjmov právnickej osoby

prišlo aj k úprave manuálu pre transferové ceny pri vlastníckych právach k nehmotnému majetku a odstráneniu informačných asymetrií medzi daňovým subjektom a správcom dane. Uvedené pravidlá mali prispieť k zdaneniu príjmov, ktoré nepatria pod žiadnu daňovú jurisdikciu. Odporúčania v rámci prvej časti BEPS sa venujú aj dani z pridanej hodnoty, v tejto oblasti došlo k odporúčaniam pri určení štátu zdanenia pri službách poskytovaných cezhranične. Ide hlavne o zjednodušenie registrácie subjektu pre daň z pridanej hodnoty v štáte určenia a zrušenie limitov pri dovoze malých zásielok.

Z uvedeného vyplýva, že koncepcia BEPS komplexne nerieši problém zdaňovania digitálnych spoločností. Ukladá však odporúčané pravidlá na zmiernenie erózie daňového základu najmä pomocou inštitútu stálej prevádzkarne. Potreba uceleného zdanenia digitálnych spoločností nebola koncepčne vyriešená na úrovni OECD ani na úrovni EÚ, ktorá koncepciu BEPS síce rozšírila, nie však dostatočne v predmetnej problematike.

2.2 Súčasný návrh opatrení v rámci zdaňovania digitálnych spoločností

Medzi hlavné argumenty pre zmenu zdanenia príjmov právnických osôb patrí myšlienka, že súčasný nastavenie medzinárodného zdaňovania príjmov už nezodpovedá modelom podnikania s vysokou mierou digitalizácie. Členské štáty Európskej únie sa zhodujú na tom, že táto téma je dôležitá a je potrebné venovať jej zvýšenú pozornosť. Neexistuje však zhoda o tom, ako by mala táto zmena vyzeráť. Základná myšlienka však zostáva rovnaká, a to, zdaňovať zisky spoločností v tej daňovej jurisdikcii, kde bola vytvorená hodnota.

Európska únia rozdelila diskusiu v rámci nového spôsobu zdaňovania do dvoch samostatných riešení:

1. Dlhodobé riešenie – plán zameraný na reformu pravidiel o dani z príjmov právnickej osoby. Zmena je iniciovaná v podobe zdaňovania zisku v mieste, kde má digitálny podnik významnú interakciu s užívateľmi jeho služieb prostredníctvom digitálnych kanálov.
2. Dočasné riešenie – plán, ktorý má byť v platnosti do termínu vytvorenia, schválenia a prijatia dlhodobého plánu. Jeho úlohou je pokrývať aktivity digitálnych spoločností, ktoré v súčasnosti nepodliehajú zdaneniu.

2.3 Vízie a problémy v oblasti zdanenia digitálnych spoločností v Európskej únii

V súvislosti s riešením zdaňovania nových foriem podnikateľskej činnosti boli 21.3.2018 Európskou komisiou vydané 2 návrhy smerníc.

Dlhodobé riešenie sa zameriava na reformu existujúcich pravidiel zdanenia príjmov právnických osôb a to tak, aby dochádzalo k zdaneniu zisku tam, kde podnik vykazuje interakciu významného charakteru s užívateľmi prostredníctvom svojich digitálnych kanálov. Jedná sa o koncepciu tzv. významnej digitálnej prítomnosti, ktorá nahrádza pojem fyzická prítomnosť, ktorý bol dôležitým pri tradičných formách podnikania.

Dočasné riešenie Rady pre dočasné riešenie naproti tomu navrhuje zavedenie nepriamej dane z obratu. Zámerom je zavedenie tejto dane tak, aby vstúpila do platnosti čo možno najskôr. Dočasné riešenie a nepriama daň z obratu by mala byť platná do doby, kým nedôjde ku globálnemu konsenzu na pôde OECD, prípadne kým nedôjde k prijatiu smernice pre dlhodobé riešenie na úrovni Európskej únie. Krátkodobé riešenie má spôsobiť aj zvýšenie politického tlaku na posun vo vývoji agendy na úrovni OECD. V neposlednom rade má tiež zamedziť prehĺbovaniu roztriešteného vnútorného trhu únie prijímaním vlastných úprav zdanenia digitálnych spoločností. Takúto úpravu daňovej legislatívy avizovalo niekoľko členských štátov únie, ktoré k nej pristúpia v prípade, ak opatrenia na strane únie nebudú v dohľadnej dobe prijaté.

Zavedenie krátkodobého riešenia tejto prelomovej daňovej otázky podľa návrhu smernice (COM 2018 148 final) by znamenalo zavedenie nového typu dane. Tento návrh počíta

s 3 % sadzbou dane, zdaniteľnými príjmami sú podľa návrhu: cielená on-line reklama, sprístupnenie digitálneho rozhrania pre interakciu užívateľov, predaj užívateľských dát. Smernica súčasne zavádza 2 registračné prahy pre osoby povinné platiť daň, a to sumu 750 mil. EUR celosvetových príjmov a 50 mil. EUR zdaniteľných príjmov dosiahnutých v Európskej únii. Tieto registračné prahy musia byť splnené súčasne. Návrh definuje aj lokalizáciu užívateľov digitálnych služieb a navrhuje spôsob geolokácie na základe IP adresy.

Dosiahnutie zhody na úrovni Európskej únie je v uvedenej otázke zavedenia, či už krátkodobého alebo dlhodobého riešenie zdanenia digitálnych služieb problematické. Zavedenie smernice si vyžaduje jednomyselnú zhodu všetkých členských štátov. Dosiahnutie tejto zhody v súčasnom stave Európskej únie nebude jednoduché, predchádzajú mu ďalekosiahle vyjednávania a politické kompromisy. Neschválenie smernice by znamenalo, že niektoré štáty sa budú snažiť zmeniť vlastnú daňovú legislatívu, čo môže mať výrazný dopad nielen na ich štátny rozpočet, ale aj na prílev zahraničného kapitálu.

Záver

Cieľom predkladaného príspevku bolo predstavenie novej éry vývoja ekonomiky, a to éry digitálnej ekonomiky. Jej vývoj so sebou prináša prelomové zmeny vo všetkých oblastiach ľudského života, v spôsobe komunikácie, vzdelávania i podnikania. Práve zmeny v oblasti podnikania sú tými, na ktoré sme v príspevku sústredili našu pozornosť. Zmena podnikateľského prostredia vplyvom digitalizácie vedie k vytváraniu nových podnikateľských modelov. Vzniknuté podnikateľské modely sa od tých tradičných líšia vo veľa smeroch a podnecujú vedecké i odborné diskusie. Okrem pozitívnych aspektov, ktoré so sebou priniesli, ako je zníženie transakčných nákladov či zvyšovanie produktivity, prinášajú aj mnohé otázky, ktorými je nutné sa zaoberať. Jednou z týchto otázok je zdaňovanie nových foriem podnikania, ktoré rozvojom digitalizácie vznikajú.

Európska komisia uviedla, že efektívne daňové zaťaženie digitálnych spoločností je na úrovni 9,5 %, zatiaľ čo tradičné formy podnikania založené na fyzickej prítomnosti podnikajú s efektívnou daňovou sadzbou až na úrovni 23 %. Je preto potrebné zaoberať sa otázkou ich zdanenia tak, aby ich zvýhodnenia v podobe nižšieho daňového zaťaženia neviedlo k narušeniu hospodárskej súťaže a nebolo pre tradičné formy podnikania diskriminačné. V príspevku sa venujeme aj diskusiám o optimálnom zdanení digitálnych spoločností prebiehajúcich na medzinárodnej úrovni, či už na úrovni OECD alebo na úrovni Európskej únie. Európskou komisiou boli v roku 2018 predložené dve návrhy smerníc v snahe o riešenie uvedeného problému, a to dlhodobé riešenie a krátkodobé riešenie. V procese pripomienkovania a schvaľovania je v súčasnosti krátkodobé riešenie, ktorého návrhom je zaviesť nepriamu daň z obratu, a to do doby prijatia dlhodobého riešenia alebo komplexného riešenia na úrovni OECD. V decembri 2018 na stretnutí ECOFIN sa krátkodobé riešenie zdanenia digitálnych spoločností nestretlo so súhlasom, a teda nebolo na úrovni Európskej únie prijaté. Došlo však k všeobecnej zhode o potrebe riešenia zdanenia digitálnych spoločností a v diskusiách sa bude v roku 2019 pokračovať, pričom krátkodobé riešenie bude prepracované.

Vzhľadom na problematickosť diskusií a politický tlak je nutné uvažovať o možnom neschválení tohto riešenia. Situácia so sebou pravdepodobne prinesie reakcie štátov, ktoré už avizovali, že ak dohoda nevznikne budú otázku zdaňovania digitálnych spoločností riešiť na úrovni úpravy vlastnej daňovej legislatívy. Takéto úpravy by však prehĺbili roztrieštenosť štátov únie v daňových otázkach a pre hospodárstvo týchto štátov by boli hrozbou v podobe zníženia prílevu zahraničného kapitálu.

Použitá literatura:

1. Brief on the Tax Challenges Arising from Digitalisation – OECD Interim Report. [online]. Dostupné na internete (cit. 26. 11. 2018): <http://www.oecd.org/ctp/tax-challenges-arising-from-digitalisation-interim-report-9789264293083-en.htm>.
2. EU aims at deal on digital tax by year end: document. [online]. Dostupné na internete (cit. 27. 11. 2018): <https://www.reuters.com/article/us-eu-tax-digital/eu-aims-at-deal-on-digital-tax-by-year-end-document-idUSKCN1LK1MA>.
3. Fair Taxation of the Digital Economy. [online]. Dostupné na internete (cit. 26. 11. 2018): https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/company-tax/fair-taxation-digital-economy_en.
4. FEINSCHREIBER, R. - KENT, M. (2014). *OECD BEPS bolsters government's power to tax digital economy*. [online] Corporate Business Taxation Monthly, 2014. roč.15, č. 6, s. 27-30, 45-46. Dostupné na internete (cit. 10. 11. 2018): <https://search-proquest-com.zdroje.vse.cz/docview/1520795414?accountid=17203>.
5. Gartner Symposium Executive Summary Report [online]. Dostupné na internete (cit. 25. 11. 2018): <https://www.gartner.com/imagesrv/symposium/dubai/docs/SYMP-2014-Dubai-TripReport.pdf>.
6. International monetary fund, 2018, Measuring the digital economy, The report prepared by IMF staff and presented to the Executive Board in an informal session on February 28, 2018. [online].
7. PARAKALA, K. (2008). *We can't afford to fluff digital economy chance. The Australian*. Dostupné na internete (cit. 10. 11. 2018): <https://www.theaustralian.com.au/business/technology/kumar-parakala/news-story/01f18696bb827224d759de60a7875d27>.
8. EURÓPSKA KOMISIA, IMPACT ASSESSMENT Accompanying the document Proposal for a Council Directive laying down rules relating to the corporate taxation of a significant digital presence and Proposal for a Council Directive on the common system of a digital services tax on revenues resulting from the provision of certain digital services, SWD(2018) 81 final/2, 2018 [online]. Dostupné na internete (cit. 30. 11. 2018): https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/fair_taxation_digital_economy_ia_21032018.pdf.
9. EURÓPSKA KOMISIA (b), Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE laying down rules relating to the corporate taxation of a significant digital presence {SWD(2018) 81 final} - {SWD(2018) 82 final}, COM(2018) 147 final, 2018 [online]. Dostupné na internete (cit. 25. 11. 2018): https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/proposal_significant_digital_presence_21032018_en.pdf.
10. EURÓPSKA KOMISIA (c), Proposal for a COUNCIL DIRECTIVE on the common system of a digital services tax on revenues resulting from the provision of certain digital services {SWD(2018) 81} - {SWD(2018) 82}, COM(2018) 148 final, 2018 [online]. Dostupné na internete (cit. 25. 11. 2018): https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/proposal_common_system_digital_services_tax_21032018_en.pdf.
11. TAPSCOTT, D. - WILLIAMS, A. (2016). *Wikinomie: jak masová spolupráce mění svět a obchod*. P World Bank (WB). Digital Dividends Report. [online] Dostupné na internete (cit. 14.11.2018): <http://documents.worldbank.org/curated/en/896971468194972881/pdf/102725-PUB-Replacement-PUBLIC.pdf>.
12. The Challenges Arising from Digitalisation – OECD Interim Report. [online]. Dostupné na internete (cit. 25.11.2018): <https://www.oecd.org/tax/beps/brief-on-the-tax-challenges-arising-from-digitalisation-interim-report-2018.pdf>.
13. VAN GORP, N. – BATURA, O. (2015). *Challenges for Competition Policy in a Digitalised Economy*. [online] Dostupné na internete (cit. 14. 11. 2018): [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU\(2015\)542235_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/542235/IPOL_STU(2015)542235_EN.pdf).

Kontakty:**Ing. Aneta Borůvková**

Katedra veřejných financí

Fakulta financí a účetnictví

Vysoká škola ekonomická v Praze

nám. W. Churchilla 1938/4

130 67 Praha 3 – Žižkov

Česká republika

xnova@vse.cz

Ing Jaroslava Šepel'ová

Katedra financií

Národohospodárska fakulta

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

jaroslava.sepelova@euba.sk

HĽADANIE REGULAČNEJ FUNKCIE ISLAMU V KRAJINÁCH POSTSOVIETSKEJ STREDNEJ ÁZIE

CONSEQUENCES OF INCREASING SIGNIFICANCE OF ISLAM IN CENTRAL ASIA

Lubomír Čech

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: lubomir.cech @euba.sk

Abstrakt

Napriek tomu, že vládnuce režimy postsovietskej Strednej Ázie hovoria o sekulárnom charaktere tamojšej spoločnosti, islam sa do tejto časti sveta vrátil. Jeho vplyv rastie a ľudia v procese jeho obrody sú konfrontovaní s jeho umiernenou i radikálnou podobou. Republiky postsovietskej Strednej Ázie doposiaľ nenašli spôsob, ako islam v jeho komplexnosti využiť pre pozitívny rozvoj spoločnosti. Článok analyzuje dôležité aspekty, ktoré sú významné pri hľadaní tejto regulačnej funkcie islamu. Komparáciou minulého a súčasného stavu dochádza k záveru, že i v tomto ázijskom regióne bude islam súčasťou politického života.

Kľúčové slová: obroda islamu, radikálny islam, umiernený islam

JEL klasifikácia: N35, Z12

Abstract

Even though governing regimes of post-Soviet Central Asia talk about secular character of local society, Islam has returned to this part of the world. Its significance is increasing and in process of its revival, people are confronted with its moderate as well as radical form. Post-Soviet Central Asian republics have not so far found a way to utilize Islam in its complexity for a positive development of society. The article analyzes important aspects, which are significant in searching for this regulatory function of Islam. By comparison of past and present state the conclusion is that this Asian region will keep facing Islam as a part of political life.

Key words: Revival of Islam, Radical Islam, Moderate Islam

JEL Classification: N35, Z12

Úvod

Formovanie novej národnej identity postsovietskych stredoázijských republík po roku 1991 významne ovplyvňuje islam. Je dôležitým pilierom spoločensko-politického rozvoja Strednej Ázie. Tento proces má však kontroverzný charakter: islamské organizácie sú pod prísnou štátnou kontrolou, náboženské strany sú zakázané a štátne inštitúcie majú v podstate sekulárnu povahu.

Historický vývoj islamu v Strednej Ázii prináša veľa príkladov, že tento región bol po stáročia centrom islamskej filozofie, vedy a teológie.¹ V sovietskom období bolo náboženstvo takmer úplne podriadené štátnej kontrole. Jeho elementy prežívali iba na individuálnej alebo miestnej úrovni, v niektorých zvykoch a každodenných ceremóniách.² Dnes je islam oficiálne vyhlásený za súčasť kultúrneho a historického dedičstva vo všetkých štátoch tohto regiónu, ale

¹ ČECH, L. (2017): Osobitosti islamskej stredovekej filozofie, s. 14-18.

² EXNEROVÁ, V. (2008): Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády, s. 177-183.

štát sa snaží udržať islam pod svojou kontrolou v štýle sovietskej éry. Akékoľvek pokusy o politizovanie islamu alebo jeho vnímanie ako opozičnej autority sú okamžite zastavené. Mocenské elity v Strednej Ázii sa obávajú najmä radikálneho islamu.³ Považujú ho za silu, ktorá môže zmeniť politickú konfiguráciu v jednotlivých krajinách. Jeho predstaviteľov obviňujú z pokusov oslabiť a zlikvidovať svetskú moc a deklarovanú náboženskú slobodu. Tento príspevok hodnotí niektoré vybrané ukazovatele súčasného reislamizačného procesu v postsovietskej Strednej Ázii a súčasne sa pokúša odpovedať na otázku, či je reislamizácia Strednej Ázie nebezpečným fenoménom, alebo má aj pozitívny potenciál ďalšieho rozvoja regiónu.

Protiklad, spôsobený sovietskym potláčaním islamu a jeho súčasnou obrodou ukazuje na protirečivú sociálno-politickú situáciu a duchovnú atmosféru v stredoázijských štátoch. Na jednej strane, náboženská exaltácia obyvateľstva s jeho miestnymi islamskými praktikami a osobitosťami, na druhej strane sa tamojší moslimovia stávajú súčasťou globálneho islamského sveta. Na jednej strane oživenie islamu ako viery, kultúry a hodnôt života, na druhej strane jeho obmedzenia vyplývajúce z nepripravenosti na vonkajšie výzvy.⁴

V postsovietskej ére sa vykryštalizoval stav, keď hrozba radikálneho islamu v Strednej Ázii mala predovšetkým vnútornú dimenziu. Napríklad v polovici 90-tych rokov bolo 80 % Kirgizov presvedčených o dôležitosti rastu úlohy islamu v spoločnosti. Podobne rozmýšľali aj obyvatelia v Tadžikistane a Uzbekistane. Po rozpade ZSSR jednotliví občania, etnické skupiny a celé regióny stratili možnosť žiť podľa schémy, na ktorú si zvykli a stratili vieru v zajtrajší deň. Tým dostali zelenú predtým dlhodobo potláčané a deformované islamské hodnoty. Tie napriek teologickej a ideologickej deformácii pomerne verne zrkadlili nálady, vnútropolitické diskrepancie a niekedy až fatálnu sociálno-politickú situáciu v jednotlivých častiach regiónu.⁵

1 Reislamizačný proces a jeho kontinuita

Viacerí uznávaní odborníci na islam poukazujú na významný moment pri posudzovaní islamu.⁶ Na rozdiel od prevažnej väčšiny svetových početných náboženstiev *islam nie je len náboženstvom, zameriavajúcim sa na transcendentné skutočnosti nášho života, ale je súčasne aj konkrétnym návodom na usporiadanie pozemských záležitostí*. Islam je súčasne aj spôsobom organizovania sociálneho poriadku. Vybudoval a ponúka univerzálny systém predstáv a pravidiel správania sa moslimov v rôznych sociálnych, ekonomických, kultúrnych, mravných a duchovných sférach života.

Svetoznáma autorka religionistických publikácií Karen Armstrongová upozorňuje na to, že moslimovia hľadajú prejavy Božej existencie v dejinách. Sú presvedčení, že svätá kniha Korán ich poveruje historickým poslaním. Ich hlavnou povinnosťou je zriadiť takú spoločnosť, v ktorej sa všetkým členom, aj tým najslabším a najbezbrannejším, bude preukazovať rovnaká úcta. Zriadenie takejto komunity a život v nej umožní moslimom, aby sa priblížili k Bohu, lebo budú žiť v súlade s božskou vôľou. Moslim musí obrodiť dejiny. To znamená, že politika a štát nie sú v opozícii s islamskou spiritualitou, ale sú predmetom náboženského záujmu. Prosperovanie islamskej spoločnosti veriacich bolo pre moslimov vždy mimoriadne dôležité. Tento cieľ sa síce nemohol v ťažkých a tragických historických obdobiach plne realizovať, no po každej prehre bolo vidno snahu moslimov opätovne oň bojovať.

Moslimovia majú vlastné obrady, sústavu dogmatických článkov, zjavené sväté písmo a náboženské právo. Majú svoju filozofiu, mystické učenia, svätyne a modlitebne ako každé iné

³ TULEGULOV, A. (2000): Elita polityczna, s. 255-268.

⁴ JUZA, P. (2013): Politický vplyv islamu v Strednej Ázii – áno, či nie... ?

⁵ PUŽOL, K. (2018): Islam v Centrálnoj Ázii: ot dolgoj izoljacji k povyšennomu vnimaniju.

⁶ ARMSTRONGOVÁ, K. (2008): Islam; HILLENBRANDOVÁ, C. (2017): Islám. Historie, současnost a perspektivy; ČERNÝ, K.: Svět politického islámu.

náboženstvo. Islamský svet ale nepozná prísne oddelenie náboženstva od štátu. Preto hrá islam významnú úlohu v každodennom živote moslimov a súčasne je politickým prvkom. Všetky dôležité náboženské aktivity moslimov vyplývajú z ich sústavného sledovania islamského politického spektra. Ak moslimské štátne inštitúcie nepracujú v duchu *Koránu*, ak moslimskí politickí vodcovia sú krutí a vykorisťujú poddaných alebo škodia občanom inak, alebo ak ich komunitu ponížujú neveriaci nepriatelia, moslimovia cítia, že ich viera v zmysel života a jeho hodnoty je vážne ohrozená. Ak každé úprimne vynaložené úsilie usmerniť chod dejín správnym smerom zlyhá, život islamskej komunity stráca význam.

Politika je pre moslimov Strednej Ázie čosi, čo by kresťania mohli nazvať svätosťou. Je to priestor, v ktorom moslimovia zažívajú Božiu prítomnosť a Božie pôsobenie na tomto svete. Dejinné skúšky a utrpenia, ako boli politické vraždy, občianske vojny, invázie cudzích votrelcov, vznik a pád dynastií, neprežila moslimská komunita mimo náboženstva. Moslim bude uvažovať nad každodennou politikou, ale aj nad minulosťou tak, ako kresťan rozjíma pri ikone. Preto jednou z hlavných charakteristík islamu je viera v posvätný chod dejín.⁷

Proces postupného návratu islamu je možné demonštrovať na ukazovateľoch, ktoré súvisia s nárastom počtu mešít, imámov a islamských vzdelávacích inštitúcií. V Kazachstane bolo v roku 1991 celkovo 68 mešít. Ich počet sa do roku 2016 zvýšil na 2 516. V Kirgizsku v roku 2009 bolo 1 973 mešít. V roku 2015 ich počet dosiahol číslo 2 669. Súčasne s tým dochádza aj k zvýšeniu počtu imámov. V Tadžikistane pôsobí 3 914 imámov, v Kirgizsku 2 500, v Kazachstane 3 611 a v Uzbekistane 4 100.⁸

Výrazne sa v Strednej Ázii posilnilo islamské vzdelávanie, ale tu nachádzame medzi krajinami už rozdiely. Najlepšie je na tom Kirgizsko, kde sa nachádza 112 učebných zariadení. Patrí tu 1 islamská univerzita, 9 vzdelávacích islamských inštitúcií a 102 medres.⁹ Najmenej islamských školských zariadení je v Tadžikistane. Existuje tu len jeden štátny islamský inštitút. V Kazachstane je 13 islamských vzdelávacích inštitúcií – 1 univerzita, 1 inštitút vyššieho vzdelávania, 9 medres a 2 strediská pre výučbu Koránu. V Uzbekistane je 11 islamských vzdelávacích zariadení (2 islamské inštitúty, 9 medres).¹⁰

Všetky uvádzané krajiny postsovietskej Strednej Ázie, napriek svojej súčasnej rôznorodosti a špecifikám, majú spoločné tri rysy:

- náboženské strany sú oficiálne zakázané;¹¹
- v každej zo štyroch stredoázijských krajín od roku 1991 do dnešného dňa došlo ku štyrom až šiestim udalostiam spojených s teroristickými aktivitami a náboženským extrémizmom;
- štátna náboženská politika je zdôvodňovaná záujmami zabezpečenia národnej bezpečnosti.¹²

Reislamizačný proces v Strednej Ázii má kontinuálny charakter a prechádza viacerými fázami:

Prvá fáza je charakteristická oživením islamskej kultúry a islamskej identity ľudí. Počas tohto obdobia je odstraňovaný bývalý ateistický systém, politická rétorika je nasýtená náboženskými prejavmi, historické miesta krajiny sú rekonštruované a spájané s islamskou minulosťou, obnovuje sa systém náboženského vzdelávania, začína sa masovejšia organizácia návštev pútnických miest v Mekke a Medíne.

⁷ ARMSTRONGOVÁ, K.: *Islam*. Bratislava: Slovart, 2002, s. 9-10.

⁸ NAZAROV, A. (2017): Grupa politologov obobščila procesy islamizacii v Central'noj Aziji.

⁹ Medresa (tiež madrása) - islamská náboženská škola vyššieho typu, väčšinou fungujúca pri mešite (pozn. autora).

¹⁰ NOGOLBAEVA, E. (ed.) (2017): Central'naja Azija: prostranstvo „šelkovoju demokratiji“, s. 6-12.

¹¹ V Tadžikistane fungovala do svojho zákazu (v r. 2015) Islamská strana obrody Tadžikistanu (pozn. autora).

¹² PEYROUSE, S. (2017): *Islam in Central Asia: National Specificities and Postsoviet Globalisation*.

Druhá fáza má skôr intelektuálne (znalostné) zameranie. V tejto fáze sa zvyšuje záujem o pochopenie významu islamu, obsah Koránu a Sunny sa pre veriacich moslimov stáva životne dôležitý. Čoraz viac veriacich nevykonáva len rituálnu modlitbu, ale snaží sa pochopiť aj to, čo hovoria v arabčine počas modlitby. Viac ľudí číta Korán a snaží sa porozumieť jeho obsahu. V tomto štádiu sa zvyšuje dopyt po správnej interpretácii islamských pravidiel a koránových súr (kapitol) a ajátov (veršov). S takýmito žiadosťami sa už môžeme stretnúť počas piatkovej *chutby*,¹³ keď sa samotní veriaci obracajú na imámov s rôznymi otázkami.

Tretia fáza už predpokladá istú vzdelanostnú úroveň veriacich moslimskej obce – ummy. Je politicky orientovaná. Čoraz viac moslimských aktivistov požaduje, aby sa politika štátu uskutočňovala v súlade s islamskými hodnotami. Neznamená to, že zásada sekularizmu bude odmietnutá, ale sekularisti budú čeliť novým požiadavkám od svojich veriacich spoluobčanov, ktorí chcú otvorene diskutovať o tomto probléme.

Je dôležité pripomenúť, že nárast vplyvu islamu v spoločnosti nie je fenomén izolovaný od iných aspektov národného rozvoja, ale súčasťou dialektického spojenia s nimi. V tejto súvislosti je tiež dôležité, aby sa diskutovalo nielen o vzťahu medzi sekularizmom a religiozitou, ale aj o vzťahu demokracie a náboženstva.

Pri analýze problému formovania a formulovania štátnej politiky vo vzťahu k náboženstvu je potrebné aj naďalej rátať s tým, že faktor obrody moslimského náboženstva a islamizácia spoločnosti a štátu nesie so sebou (okrem hodnôt kultúrneho a duchovného prebudenia) aj pôsobenie náboženského extrémizmu a terorizmu.¹⁴ Tieto skutočnosti stavajú štát do ťažkej situácie. Mal by zaistiť bezpečnosť a celospoločenskú stabilitu (to znamená naplniť hlavné funkcie každého štátu). K tomu stredoázijské štáty využívajú v rôznej miere kontrolné mechanizmy – nástroje obmedzenia a trestu. Problém vidíme v tom, že pre zabezpečenie úplnej slobody náboženstva a náboženského spôsobu života veriacich musí štát obmedziť sám seba.¹⁵

2 Reislamizácia ako cesta k demokratizácii stredoázijských režimov?

Vyhlásenia na štátnu podporu islamu ako národnej a štátnej ideológie sú v súčasnosti prakticky jedinými vyhláseniami politického charakteru v Strednej Ázii, ktorý je v podstate do veľkej miery deideologizovaným regiónom. S istou nadsádzkou môžeme povedať, že narúšajú súčasný spôsob spoluzitia medzi štátom a islamom, ktorý stredoázijské republiky zdedili od sovietskeho režimu. Vytvárajú novú diskusnú platformu v otázkach vzťahov spoločnosti a štátu a takisto v otázke legitímnosti alebo nelegitímnosti súčasných režimov. Prinášajú svoj vklad v prospech demokratizácie a prispievajú k pluralitnej výmene názorov v spoločnosti.¹⁶

Autormi týchto vyhlásení sú bežní občania a nie profesionálni politici alebo islamisti radikálneho razenia. Ich profesijné stanoviská sú poplatné dobe vzniku, čiže prechodu k trhovej ekonomike 90. rokov. Sú tvorcami alternatívnych zdrojov príjmov, ktorí spochybňujú postsovietsky konsenzus v otázke prerozdelenia celkových príjmov spoločnosti. Zosobňujú hospodársku a sociálnu rôznorodosť súčasnej stredoázijskej spoločnosti.¹⁷

Nové hnutia, skupiny a profily ich aktivít naznačujú, že región prechádza procesom ideologickej evolúcie, spôsobenej zmenou generácií. Islamský nacionalizmus sa pohybuje v mantineloch ekonomického úspechu/neúspechu, náboženstva, morálneho konzervativizmu

¹³ *Chutba* – arabský výraz pre kázanie, prednášané chatíbom pri príležitosti piatkovej modlitby v mešite. Chatíb je islamský učenec, ktorý vedie piatkové modlitby. V rámci svojho prejavu po arabsky recituje verše z Koránu a potom podáva ich výklad v miestnom jazyku (pozn. autora).

¹⁴ NAZAROV, A. (2017): Grupa politologov obobščila procesy islamizacii v Central'noj Aziji.

¹⁵ KARIN, E.T. (2017). Dilemmy bezopasnosti Central'noj Azii.

¹⁶ LARIJUREL, M. (2013): Novyj vzgljad na islamizm.

¹⁷ MONTGOMERY, D. W. – HEATHERSHAW, J. (2016): Islam, secularism and danger: a reconsideration of the link between religiosity, radicalism and rebellion in Central Asia, s. 192-218.

a problémami sociálnej spravodlivosti a zodpovednosti voči občanom. Tieto všetky faktory by nemali byť ignorované pri hľadaní novej politickej legitimacy budúcich režimov. Ich poradie a dôležitosť môže byť v rôznych postsovietskych republikách rôzna.¹⁸

Záver

Prísna štátna kontrola je spôsob, ako sa všetky postsovietske republiky Strednej Ázie snažia udržať svoj svetský charakter inštitucionálne i formálne. Súčasne akceptujú a uznávajú kultúrno-historickú úlohu islamu pri budovaní vlastných štátov a jeho spoločenských väzieb. V blízkej dobe preto nepredpokladáme dobrovoľné odovzdanie svetských pozícií islamu. Optimálny prístup, ktorý by využíval regulačnú funkciu islamu v sfére sociálnych vzťahov, neohraničujúc pritom ciele štátov, sa doposiaľ nepodarilo nájsť v žiadnej stredoázijskej republike. Islamský radikalizmus v Strednej Ázii je predovšetkým reakciou na to, že spomenutý optimálny prístup nie je k dispozícii. Prejavy islamského radikalizmu a jeho rastúci potenciál skôr vedú štáty regiónu ku stratégii odporu, v čom majú väčšinovú podporu vo svojich krajinách, ale aj v zahraničí.

Faktory nárastu vplyvu islamu sa s veľkou pravdepodobnosťou stanú súčasťou väčších politických zmien stredoázijskej spoločnosti v dlhodobejšom horizonte. Diskusia, ktorá sa tejto problematike v ostatnom čase rozvíja, by mala riešiť témy spojené s každodennými problémami návratu umierneného islamu. Ten oslovuje čoraz viac mladú generáciu. V prípade prehľbujúcej sa sociálnopolitickej a ekonomickej krízy tamojších republík môže byť akceptácia radikálnych prejavov islamizmu problémom. Predpokladáme, že výsledkom tohto očakávaného a postupne sa tvoriaceho procesu bude istá forma demokratizácia, ktorá „pootvorí dvere“ doteraz odmietanej myšlienke využitia umierneného islamu v politických súvislostiach. Čo môžeme s určitosťou povedať už dnes, že táto modifikácia demokratizácie bude úzko prepojená s islamským náboženským a civilizačným prostredím.

Použitá literatúra:

1. ARMSTRONGOVÁ, K. (2008): *Islam*. Praha: Slovart, 2008. 256 s. ISBN 978-80-7391-155-3.
2. ČECH, Ľ. (2017): *Osobitosti islamskej stredovekej filozofie*. In Zborník z vedeckej konferencie Filozofia a kultúra. Bratislava FMV EUBA 2017. Bratislava: Ekonóm 2017. 70 s. ISBN 978-80-225-4359-0.
3. ČERNÝ, K. (2012): *Svět politického islámu. Politické probuzení Blízkeho východu*. Praha: NLN, 2012. 598 s. ISBN 978-80-7422-166-8
4. EXNEROVÁ, V. (2008): *Islám ve Střední Asii za carské a sovětské vlády*. Praha: Karolinum 2008. 195 s.
5. HILLENBRANDOVÁ, C. (2017): *Islám. Historie, současnost a perspektivy*. Praha: Paseka, 2017. 301 s. ISBN 978-80-7432-685-1.
6. JUZA, P. (2013): Politický vplyv islamu v Strednej Ázii – áno, či nie...? [Online.] In: *SLOVO*, 2013. [Citované 21. 09. 2018]. Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/Politicky_vplyv_islamu_v_Strednej_Azii_ano_ci_nie>.
7. KALAAM, A. (1991): *Muslims In The U.S.S.R.* [online]. In E-Books on Islam and Muslims. [Citované 20. 10. 2018]. Dostupné na internete: <<http://www.cyberistan.org/islamic/ussrmuslims.htm>>.
8. KARAGIANNIS, E. (2016): *The New Face of Political Islam in Central Asia: The Rise of Islamo-democrats*. [online]. In Journal of Muslim Minority Affairs, Volume 36, 2016 - Issue 2, s. 267-281. [Citované 20. 09. 2018]. Dostupné na internete:

¹⁸ OMELICHEVA, M. Y. (2016): Islam and power legitimization: instrumentalisation of religion in Central Asian States. S. 144 – 163

- < <https://doi.org/10.1080/13602004.2016.1180888>>.
9. KARIN, E.T. (2017): *Dilemmy bezopasnosti Central'noj Azii*. IFRI France, № 98, fevral' 2017. 31 s. ISBN 978-2-36567-671-7.
 10. LARJUREL, M. (2013): Novyj vzgljad na islamizm. [online]. In *PONARS Evrazija*. Analitečeskaja zapiska No 298. Universitet Džordža Vašingtona, sentjabr 2013. 7 s. [Citované 22. 09. 2018]. Dostupné na internete: <[http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos pdf/Pepm_298_rus_Laruelle_Sept2013_0.pdf](http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos%20pdf/Pepm_298_rus_Laruelle_Sept2013_0.pdf)>.
 11. MONTGOMERY, D. W. – HEATHERSHAW, J. (2016): Islam, secularism and danger: a reconsideration of the link between religiosity, radicalism and rebellion in Central Asia. [online]. In *Religion, State and Society*. Vol. 44, 2016, Issue 3, s. 192-218. [Citované 19. 09. 2018]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1080/13569775.2016.1153287>>.
 12. NAZAROV, A. (2017): Gruppa politologov obobščila procesy islamizacii v Central'noj Aziji. In *V ALMATY*. [online]. <http://valmaty.alnaz.ru/raznoye/islam-i-politika.html>
 13. NOGOLBAEVA, E. (ed.) (2017): Central'naja Azija: prostranstvo „šelkovej demokratiji. [online]. In *Islam i gosudarstvo*. s. 6-12. Almaty: Fond Friedrich Ebert Stiftung, 2017. [Citované 24. 10. 2018]. 52 s. Dostupné na: <<http://library.fes.de/pdffiles/bueros/kasachstan/14106.pdf>>.
 14. OMELICHEVA, M. Y. (2016): Islam and power legitimization: instrumentalisation of religion in Central Asian States. [online]. In *Contemporary Politics* . Volume 22, 2016, Issue 2, s. 144-163. [Citované 25. 09. 2018]. Dostupné na internete: <<https://doi.org/10.1080/13569775.2016.1153287>>.
 15. PEYROUSE, S. (2017):. Islam in Central Asia: National Specificities and Postsoviet Globalisation. In *Religion, State and Society*. Vol. 35, 2007, N° 3, s. 257-259.
 16. PUŽOL, K. (2018): Islam v Central'noj Azii: ot dolgoj izoljacii k povyšennomu vnimaniju. [online]. In *Central Asian Analytical Network*. Dekabr 11, 2017. [Citované 27. 10. 2018]. Dostupné na internete: <<http://caa-network.org/archives/10950>>.
 17. TULEGULOV, A. (2000.) *Elita polityczna*. In Bodio, T., Wojtaszczyk, K. A. (ed.) *Kazachstan : historia - społeczeństwo – polityka*. Warszawa: Elipsa, 2000, s. 255-268. ISBN 8371512902.

Kontakt:

doc. PhDr. Ľubomír Čech, CSc., mimoriadny profesor

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: lubomir.cech@euba.sk

THE FACTORS AFFECTING RENT VERSUS BUY DECISIONS AND IMPLICATION FOR THE HOUSING MARKET IN SLOVAKIA

Martina Fehérová

Faculty of National Economy, University of Economics in Bratislava, Dolnozemská cesta 1,
852 35 Bratislava, Slovakia, email: martina.feherova@euba.sk

Abstract

The prices of properties rose sharply and the mortgage interest rates decreased gradually. Young people aged 20-35, usually the potential first-time buyers are facing the decision whether to purchase an accommodation or to live in a rented property. Many first-time buyers prefer to live in a rented property according to the flexibility which this option offers. On the other hand, the mortgage interest rates reached historical minima lately, therefore mortgages became attractive for many young people who desired to own a dwelling. Slovak real estate market has been recently facing relative boom, related primarily to its belated onset until roughly the turn of the millennium, compared with house prices worldwide. The model is real example from the practice which comparing the advantages and disadvantages of the decision of accommodation purchase or renting.

Key words: mortgage, first-time buyer, rent, buy, property, Slovakia

JEL Classification: C33, F10, F21

Introduction

Generally, a purchase of the property is preferred when the annual cost of ownership is lower than the lease rate obtained from an outsider. Thus, if an individual can rent the property to itself cheaper than rent it from somebody else, it is worth to buy. For young people aged 20-35, who do not have enough financial resources the decision to purchase a dwelling is more complicated, because they have to take other factors into consideration, such as less flexibility to move across the country for better job opportunities, or they do not want to be tied down with mortgage repayments for long time periods. The prices of dwellings are constantly increasing and consequently mortgage payments are rising.

Many young people cannot afford to purchase their own dwellings and they are choosing to live in rented property instead. On the other hand, home ownership brings many advantages, such as the sense of belonging or as a wise investment decision because of potential investment returns in the future due to house-price appreciation. Mortgage interest rates in the Slovak Republic reached historically low levels in the recent past, access to mortgage loans was easy and the demand for property purchases was constantly rising. Shiller points out that from 1994, a housing boom encouraged first-time buyers to purchase property as well as encouraging lenders.¹ Renting rather than owning is causing preferable diversification of investment. This model is a simulation of decision making of an individual (first-time buyer) who is facing the decision whether to buy a property or pay a rent in a rented property.

¹ SHILLER, R.J., 2007. Understanding recent trends in house prices and home ownership (No. w13553). National Bureau of Economic Research.

1 Literature review

1.1 The nature of buying versus renting trend

Interest in homeownership has been handed down from generation to generation and involves various non-traditional benefits such as: increase in the success of children, citizenship, variety of family outcomes and attitudes.² It also provides shelter for household and can be obtained for the purpose of a long-term investment and security of tenure.³ The homeownership represents the significant demand and one of the major cornerstones in the broader economy point of view and that includes important group of first-time buyers. A strong negative correlation between crime and ownership of dwelling.⁴ By lowering crime increases the level of education, and the interest of individuals to engage in society increase in voter participation, civic pride as well. They claim that home ownership is the best way how to create a wealth for individual.⁵ Usually, a first-time buyer has the alternative of renting that also provides basic shelter and exclusive use of the premises, fulfilling number of a household's essential needs. Nevertheless, there is a new trend saying that house ownership began to decrease in importance. Households that are choosing between long term mortgage lending or remain debt free, rather borrow than buy. The decision to purchase a house is not now so clear and is questionable whether it is more preferred to buy or to rent.⁶

Flexibility is perceived as the biggest advantage and remains as the most relevant factor for individuals who are willing to travel and move across the country for the purpose of new job or any other circumstances. In the times of globalisation and easy movement of labour force in the Europe across borders according to new opportunities the population group aged 20 – 35 is more likely to rent than buy housing. Fishman argued that for those households which have the choice of either renting or purchasing, the home ownership is less important.⁷ The main alternative to owner-occupation is social rental housing that is not allocated by administrative procedures, limiting access and consumer choice not by price.⁸

1.2 Housing market in the Slovak Republic

In the Slovak Republic banks providing mortgage loans have significantly strong position on the capital market.⁹ Cár in his research pointed out a significant increase in the volume of total housing loans provided in Slovakia. From the first quarter of 2004 to third quarter of 2008, the volume of housing loans to GDP increased from 1.5% to 4.5% and the tendency was increasing as well.¹⁰ This means that from 2004 to 2008, the volume of provided housing loans increased from 155 million EUR to 762 million EUR. From the beginning of 2010 many commercial banks recorded drops in the mortgage interest rates, as they understood

² AARONSON, D. (2000). A Note on the Benefits of Homeownership. *Journal of Urban Economics*, 47(3), pp.356-369.

³ REED, R., MILLS, A. (2007). Identifying the drivers behind housing preferences of first-time owners. *Property management*, 25(3), pp.225-241.

⁴ HAURIN, D.R., PARCEL, T.L., HAURIN, R.J. (2002). Does homeownership affect child outcomes?. *Real Estate Economics*, 30(4), pp.635-666.

⁵ GROVER, R., GROVER, C. (2014). Property bubbles—a transitory phenomenon. *Journal of Property Investment & Finance*, 32(2), pp.208-222.

⁶ BERACHA, E., WINTOKI, M. B. (2013). Forecasting residential real estate price changes from online search activity. *Journal of Real Estate Research*. P.283-312.

⁷ FISHMAN, R. (2004). Rethinking Public Housing. *Places*, 16(2).

⁸ KING, P. (2004). *Private dwelling: Contemplating the use of housing*. Psychology Press.

⁹ GOLEJ, J. (2009). Vývoj hypotekárneho trhu na Slovensku. *Nehnutelnosti a bývanie- Vedecký časopis*. 3. Ročník, 2. Číslo

¹⁰ CÁR, M. (2009). Výber faktorov ovplyvňujúcich ceny nehnuteľností na bývanie na Slovensku. *Biateg-odborný bankový časopis*.

that providing mortgage loans are essential for economic growth.¹¹ Each bank that provides mortgages should issue mortgage bonds by law. Due to the right of pledge, this loan has low interest rate. Mortgage is usually provided up to 70% of the total value of property for minimally 4 and maximally 30 years.¹² Alternatives which provide repayment of the down payment are e.g. consumer loan secured by real estate or housing loan. In this case mortgage could be provided for 100% of (LTV) Loan to Value of property. There is also another possibility such as building loan or American mortgage which purposeless lean secured by real estate.

Slovak real estate market has been recently facing relative boom, related primarily to its belated onset until roughly the turn of the millennium, compared with house prices worldwide. A sharp increase in prices of houses and apartments make a significant contribution particularly favourable development of the Slovak economy. The number of new apartments are divided into three group according to the stage of the building process and compared with the same time-period but in the previous year therefore the difference is clearly visible.

Table 1: The prices of properties according to the type in EUR per square meter (2006-2016)

<i>Year</i>	<i>Flats total</i>	<i>1-room</i>	<i>2-room</i>	<i>3-room</i>	<i>4-room</i>	<i>5-room</i>	<i>Houses</i>
2016	1472	1626	1528	1405	1412	1526	1089
2015	1355	1474	1403	1289	1313	1442	1081
2014	1293	1405	1342	1231	1245	1405	1096
2013	1288	1415	1330	1226	1234	1411	1115
2012	1297	1422	1351	1241	1215	1381	1118
2011	1315	1424	1370	1259	1247	1376	1109
2010	1333	1437	1384	1270	1264	1500	1156
2009	1375	1511	1424	1292	1300	1491	1206
2008	1574	1806	1655	1452	1416	1472	1270
2007	1276	1453	1355	1203	1157	1306	1130
2006	998	1068	1062	959	928	1098	1004

Source: Statistics.sk

The prices of different types of dwellings are listed in the table above. The prices of the dwellings are increasing as the demand after the mortgage loans is increasing because of decreasing mortgage interest rates. The price increase is significant in the one-room-flat type of dwelling.

2 Methodology and data

The model is comparing properties with common area, number of rooms and location city Centre or outside of the City Centre in the Slovak Republic. Model in the paper is inspired by the case study of rent versus buy preferences in Vancouver analysis.¹³ Bratislava is the

¹¹ ŠPIRKOVÁ, D. RAKŠANYI, P.(2011). Príčiny a dôsledky hypotekárnej krízy. Nehnutelnosti a Bývanie, (2), p. 1.

¹² KLÁSEKOVÁ, M. (2017). Drahšie hypotéky? Zatiaľ je to naopak. Trend.sk

¹³ (2012) Reis Financial Solutions Inc. Renting versus Buying in Vancouver analysis. Case Study – Rent versus buy.

capital city of the Slovak Republic located in the western part of the country close to other capital cities like Prague, Budapest and Vienna. The assumption for the analysis of Bratislava is that prices in capital city are higher according to the rest of Slovak Republic. In Bratislava, a high number of universities and institutions are located that attract the students and young people from the whole country to study and live in Bratislava. Furthermore, due to the most developed labour market and thus the highest amount of job opportunities, students tend to stay in the capital city also after their graduation. They tend to look for a job and accommodation there and they become potential first-time buyers.

The tendencies for decision making of first time buyers are in the Slovak Republic common for many graduates, thus to get a mortgage and purchase a property. Until that time, since they are ready to purchase a property they live in the rented accommodation for several years. In Bratislava the demand on property purchase is driven by increasing supply, for the other parts of Slovak Republic such demand is not that significant. This demand is rising as result of low mortgage interest rates and the government support offering even lower interest rates. One of the possibilities for first-time buyers is to apply for loan from The State Housing Development Fund offering lower interest rate than commercial banks. This interest rate is fixed through the whole repayment period and the loan is limited by strict repayment conditions which is the reason why many first-time buyers decide for mortgage payment intended for young people. This mortgage for young people is supported by government and the conditions are not that strict as in loan provided by The State Housing Development Fund, but the interest rates are higher. The mortgage interest rates are at historical minimal levels and the prediction of the interest rate development may lead to distortions of the results. In order to minimize the distortion the interest rate in mortgage is fixed for the maximum possible period - ten years.

In the case of property purchase, the model is calculating monthly mortgage payment from the total price of the property and will be taking into consideration additional costs including tax, insurance, energy and water costs. In the case of tenancy, the data taken from numbeo.com¹⁴ are showing historical prices of each City, listed according to the location inside or outside of the city centre and type of dwelling. To the monthly rent is imputed the cost of water and energy according to the average cost in the location and type of property (one, two, three-room apartment/house). Assumption for rent change had been applied annual increase by 3% according to the cost of the property owner (landlord) for maintenance and taxes. The rent will be calculated for 25 years and compared with the total Condo Payment after the same period. Following step, the monthly savings for each month will be calculated as the difference between Condo Payment and Rent Payment. Annual savings represent monthly savings multiplied by number of periods. Annual savings with the amount of Down Payment after the whole repayment period of 25 years represent the total amount of difference between the decision whether to buy or to rent a property.

Profit in relationship to capital investment is calculated through Return on Investment (ROI) as Cash Flow divided by Down Payment (10% of the whole property price). In relation to the cash flow the difference between the income and expenses is considered. The income for Slovak Republic is applied from Slovak Republic Statistical Office. All the information necessary for Return on Investment calculation such as average nominal income in each country are listed in the tables below.

¹⁴ Numbeo (2017): Cost of Living Comparison.

Table 1: Average nominal income per month in Slovak Republic and different parts of Bratislava for 2016 in EUR

	<i>Bratislava I. Staré Mesto</i>	<i>Bratislava IV. Devínska Nová Ves</i>	<i>Bratislava in average</i>	<i>Slovakia in average</i>
Full-Time Workers	1486	1450	1265	922

Source: Slovak.statistics¹⁵

The main assumptions for the model are:

- Property price is determined by the average value of property in the given location according to the type of property
- The length for mortgage repayment/rent payment is set to 25 years
- Interest rate is fixed for 10 years, beginning by year one
- Down payment is set to 10% from the whole property price
- Condo payment is increasing annually by 3% which are calculated by average increase in additional costs
- Rent payment is increasing annually by 3% which is conditioned by additional costs increase

Data such as average interest rates, necessary to calculate mortgage payment for the Slovak Republic were found through the website of the National Bank of Slovakia. Monthly Condo Payment (CP) is calculated as sum of Monthly mortgage payment and additional costs according to formula:

$$CP = \left[P * \frac{r*(1+r)^n}{(1+r)^n - 1} \right] + \frac{T+I+M}{n} + W + E \quad (1)$$

where r equals interest rate and number of payments is n . Principal P is the total amount of mortgage deducted by amount of down payment what is in the model 10%. Interest rate is fixed for 10 years starting within first day of monthly mortgage payments. After ten years is fixed interest rate changing into variable interest rate suggesting three scenarios. First scenario predicts interest rate increase for 3% (Conservative interest rate), second scenario predicts interest rate to increase in 6% (Progressive interest rate) and the last scenario predicts how the interest rate should change to make Condo Payment and Rent Payment equal. Interest rate in the equation is divided by the number of months to get monthly payment and number of payments is multiplied by 12. In order to get the total monthly Condo payment, the monthly mortgage is summed up with additional cost such as Council Tax T divided by the number of payments, property insurance I divided by number of payments, annual costs of energy E , annual water costs W and maintenance costs M divided by number of payments. According to the assumption the additional cost has tendency to rise every year by 2%.

Property prices for the Slovak Republic were calculating through the Institute of Financial Policy¹⁶ and its property price calculator. This calculator is counting the prices per square meter from different cities according to the street where the property is located, its area, floor in on which the apartment is located, construction of the property (brick or panel construction), type of property (new building, original building, partial reconstruction, full reconstruction).

¹⁵ PEČÍKOVÁ, R. (2017): Zamestnanci a mzdové prostriedky v hospodárstve SR, krajoch a okresoch v roku 2016. Štatistický úrad Slovenskej republiky ISBN 978-80-8121-560-5. pp. 12-16.

¹⁶ Institut Financnej Politiky (2018): Kalkulačka hodnoty bytov.

Property insurance for Slovak Republic is calculated through NetFinance¹⁷ online calculator that compares the insurances from various insurance companies online. Insurance calculated represents the average value of the highest and lowest available insurance.

Tax on Construction is calculated for the Slovak Republic according to the annual tax rate on buildings which is 0.03 EUR for the square meter and is increasing by 0.33 EUR for each additional floor above the ground. Apartments are taxed by 0.03 EUR for square meter for the floor area and the tax rate can increase to 0.3 EUR, depending on the municipality. The tax administrator may, according to the local conditions in the municipality or its individual part or in the individual cadastral area, determined by different tax rates for individual types of buildings according to § 10 par. 1.¹⁸

3 Results

This section is divided into two subsections related to the research made in Slovakia, comparing the buy and rent decision according to the financial terms more advantageous for the young person aged 20-35. Each section is divided according to the location where the chosen property is compared, whether it is City Centre or the Suburb part of the city. Slovakia is in the subsection City Centre focusing on the research for Old Town and in the Suburb section on Devínska Nová Ves, which is one of the largest suburbs of Bratislava located northern from the City Centre.

Mortgage payment is calculated for 25 years. The mortgage rate is fixed for 10 years in which the using interest rate is calculated as simple average of two interest rates from the banks namely: CSOB Bank, OTP Bank, SLSP, UniCredit Bank, Oberbank AG, VÚB Bank.¹⁹ The calculated fixed interest rate equals 2.34% per annum. Variable interest rate is according to the first scenario increasing in 3%, the second scenario increasing in 6% and the third scenario is searching for the suitable variable interest rate which should make the Condo payment and Rent Payment after 25 years equal. The area of compared three-room flat/apartment is 90 square meter/ 960 square foot. The compared dwelling is without the balcony, loggia, terrace. It is located on the lowest floor, have elevator, is partially reconstructed and constructed from bricks. The tax rate in Slovakia is divided into several groups according to the city and zone in which the property is located. Insurance is calculated according to the netfinance.sk calculator where the post code, type of the dwelling, construction, area in square meters and other information is necessary to include. Water and energy costs are calculated according to the location, number of persons living in the household and the way how is it used. The average annual Water costs is 10 EUR and Energy costs for three-room apartment in Bratislava is 125 EUR.

3.1 Bratislava City Centre

Property prices are calculated according to the Institute of financial policy's calculator, when location in the city centre e.g. Bratislava- Staré Mesto is taken into the consideration. The street Baštová is located directly in the hearth of Bratislava Old Town, where the three-room-flat costs 2 060.02 EUR for square meter which is in total 185 401.65 EUR for the whole apartment. From the total price of the three-room apartment is 10% covered by down payment that represents 18 540.2 EUR. The tax on the apartment is fixed for 0.165 EUR for squared meter and the total tax on the apartment is 14.85 EUR. Tax rate for Bratislava city centre is fixed according to the zone in which the property is located. There are three different zones and Bratislava - Staré Mesto is assigned to the first zone. Annual tax rate is set for 0.611 which is the highest tax rate from all the zones. The total annual property tax is 54.99 EUR per 90 square meters. The lowest annual insurance costs according to the type of dwelling is 45.78 EUR.

¹⁷ NetFinance (2018): Porovnanie cien a uzatvorenie poistenia online.

¹⁸ (2017): Bratislava.sk. Sadzby dane z nehnuteľností

¹⁹ (2018): TotalMoney: Porovnanie úrokov hypoték pre banky v SR

Average annual water and energy costs is 135 EUR. The monthly rent is representing 945.59 EUR.

Table 2: Condo payment, Rent payment and Annual savings for 3-room apartment in the Bratislava City Centre in EUR

Year	CP= Rent (28.6 % increase)	CP 1 Conservative IR (3% increase)	CP 2 Progressive IR (6% increase)	Rent Payment	Annual Savings 1	Annual Savings 2
1	970.96	970.96	970.96	945.59	18844.66	18844.66
2	978.04	978.04	978.04	973.96	48.96	48.96
3	985.11	985.11	985.11	1 003.18	-216.79	-216.79
4	992.18	992.18	992.18	1 033.27	-493.06	-493.06
5	999.26	999.26	999.26	1 064.27	-780.16	-780.16
6	1006.33	1006.33	1006.33	1 096.20	-1078.42	-1078.42
7	1013.40	1013.40	1013.40	1 129.08	-1388.17	-1388.17
8	1020.48	1020.48	1020.48	1 162.96	-1709.76	-1709.76
9	1027.55	1027.55	1027.55	1 197.85	-2043.55	-2043.55
10	1034.62	1034.62	1034.62	1 233.78	-2389.90	-2389.90
11	1098.58	1047.55	1053.42	1 270.79	-2537.58	-2608.44
12	1164.98	1060.50	1072.33	1 308.92	-2695.64	-2839.00
13	1233.75	1073.47	1091.35	1 348.19	-2864.49	-3081.97
14	1304.83	1086.48	1110.48	1 388.63	-3044.56	-3337.78
15	1378.11	1099.51	1129.72	1 430.29	-3236.32	-3606.84
16	1453.50	1112.57	1149.06	1 473.20	-3440.21	-3889.62
17	1530.91	1125.66	1168.51	1 517.39	-3656.72	-4186.56
18	1610.23	1138.78	1188.07	1 562.92	-3886.33	-4498.14
19	1691.35	1151.92	1207.73	1 609.80	-4129.55	-4824.84
20	1774.16	1165.08	1227.50	1 658.10	-4386.91	-5167.16
21	1858.55	1178.28	1247.37	1 707.84	-4658.93	-5525.62
22	1944.42	1191.50	1267.35	1 759.08	-4946.18	-5900.74
23	2031.65	1204.75	1287.43	1 811.85	-5249.23	-6293.07
24	2120.15	1218.03	1307.61	1 866.20	-5568.66	-6703.17
25	2209.81	1231.33	1327.89	1 922.19	-5905.07	-7131.62
TOTAL	34432.90	27113.34	27863.77	34 475.52	-51412.57	-60800.77
	413194.79	325360.10	334365.26	413 706.19		

Source: Own processing

Condo Payment 1 and Condo Payment 2 are the same for first ten years of mortgage repayment according to fixed interest rate. The table shows the calculation of Condo payment with conservative interest rate, progressive interest rate, interest rate that is making Condo payment and Rent payments equal after 25 years. Comparing Rent payment and Condo payment with the conservative interest rate of 3% the better option for an individual is to buy a property according to annual savings 51 415 EUR showing clearly that purchase a property in this case is a wise decision. In the annual saving, 10% down payment of a dwelling is already included. The second Condo Payment with progressive development of 6% interest rate is still advantageous for the first-time buyer. In the case of Bratislava City Centre the equal interest

rate suppose to be increasing by 28.6% after first ten years to make the Rent Payment and Repayment of the mortgage approximately equal after 25 years. The table is demonstrating the fact that Rent Payment in the particular area is less advantageous and more expensive for an individual who is facing the decision whether to rent or to buy a property.

As the average nominal income for the Old Town of Bratislava is 1 366 EUR per month, it means 16 392 EUR per year. Monthly cash flow is positive, which is caused by the higher income than the monthly Condo Payment. An individual with average monthly income is able to purchase this type of dwelling in the City Centre and can decide whether to rent or to buy. The efficacy of the investment is 25.56% which is also conditioned by high down payment of the property.

3.2 Suburb of Bratislava

The suburb street – Milana Marečka, chosen for the property price calculation, is located in the city part - Devínska Nová Ves. For this street, wide range of data is accessible in the financial calculator of Institute of Financial Policy. This suburb is popular for first-time buyers because of the affordable prices of dwellings, good accessibility to the city centre, and the high level of nominal income.

The price for one squared meter is 1 177.49 EUR, which after the calculation is 105 974.49 EUR for square meter. Street Milana Marečka is 14.5 kilometres distant from the City Centre of Bratislava. The annual tax rate for the second zone - Devínska Nová Ves is set to 0.507 EUR per square meter that in total represents 45.63 EUR per 90 square meters. The lowest annual insurance cost calculated for the type of dwelling according to the location is 46.7 EUR. In the suburb area of the capital city cost of Energy and water calculated is the same as in the city centre. Average tenancy costs are 674,12 EUR per month for that area.

Table 3: Condo payment, Rent payment and Annual savings for 3-room apartment outside of the Bratislava City Centre

<i>Year</i>	<i>CP=Rent (6.5% decrease)</i>	<i>CP 1 Conservative IR (3% increase)</i>	<i>CP 2 Progressive IR (6% increase)</i>	<i>Rent Payment</i>	<i>Annual Savings 1</i>	<i>Annual Savings 2</i>
1	962.52	962.52	962.52	674.12	22001.02	22001.02
2	969.34	969.34	969.34	694.34	3300.01	3300.01
3	976.16	976.16	976.16	715.17	3131.88	3131.88
4	982.98	982.98	982.98	736.63	2956.26	2956.26
5	989.80	989.80	989.80	758.73	2772.91	2772.91
6	996.62	996.62	996.62	781.49	2581.61	2581.61
7	1003.44	1003.44	1003.44	804.93	2382.11	2382.11
8	1010.26	1010.26	1010.26	829.08	2174.17	2174.17
9	1017.08	1017.08	1017.08	853.96	1957.54	1957.54
10	1023.90	1023.90	1023.90	879.57	1731.96	1731.96
11	1018.14	1036.57	1042.45	905.96	1567.35	1637.89
12	1012.51	1049.27	1061.11	933.14	1393.58	1535.63
13	1007.01	1062.00	1079.88	961.13	1210.35	1424.90
14	1001.64	1074.75	1098.75	989.97	1017.37	1305.40
15	996.40	1087.53	1117.73	1 019.67	814.34	1176.81
16	991.29	1100.34	1136.83	1 050.26	600.94	1038.82
17	986.32	1113.17	1156.02	1 081.76	376.86	891.10
18	981.47	1126.03	1175.33	1 114.22	141.76	733.31

19	976.76	1138.92	1194.74	1 147.64	-104.70	565.10
20	972.19	1151.83	1214.25	1 182.07	-362.87	386.12
21	967.74	1164.78	1233.87	1 217.54	-633.12	196.00
22	963.43	1177.74	1253.59	1 254.06	-915.81	-5.65
23	959.25	1190.74	1273.42	1 291.68	-1211.32	-219.22
24	955.21	1203.76	1293.34	1 330.43	-1520.06	-445.10
25	951.30	1216.81	1313.37	1 370.35	-1842.44	-683.71
TOTAL	24672.81	26826.38	27576.81	24 577.92	45521.71	54526.87
	296073.71	321916.58	330921.74	294 935.03		

Source: Own processing

In the case of property purchase for the Suburb part of Bratislava, all the Condo Payments were more expensive than Rent Payments after 25 years. For making the Property purchase equally to Rent Payment, the variable interest rate should start to decline after 10 years in 6.5% which is less likely in the Slovakia. The interest rates have reached their minimum levels these days and the forecast from National Bank of Slovakia is predicting the interest rates to rise again. Annual Savings are reflecting positive values, in which the down payment is already included. Annual Savings calculated from Condo Payment with the Conservative interest rate after 10 years is represented by positive values until the 19th year of mortgage repayment, which means that mortgage repayment will be more expensive than Rent Payment until that time. The same scenario is visible in the Annual Savings 2 is calculated with Progressive interest rate. The turnover can be seen in the 22th year, from which the Mortgage repayment is becoming more advantageous for the first-time buyer. The bottom of the table shows, the total difference between Condo payment 1 and Annual Savings 1 is 45 522.71 in favour of renting a property instead of buying one.

Return on Investment is determined by the positive cash flow which is the same scenario as in the City Centre property purchase. The positive Cash Flow is determined by seemingly high average nominal income. The Return on Investment ratio suggests that according to that level of income purchase of dwelling is effective and would be determined by positive 34.39% of an investment.

Conclusion

In both cases of the property comparison for Slovakia, the Return on Investment showed the positive cash flow and therefore, the investment into the property purchase seems to be a wise decision. The average incomes are slightly different for the different parts of Slovakia, the same principle is enforced in the case of property prices. Bratislava as the capital city of the Slovakia had significantly higher property prices in comparison with the rest of the country.

However, the wages and costs connected with living in this area are higher as well. As the mortgage interest rates are decreasing the demand after mortgages is increasing. With the increasing demand after mortgages the property purchase demand is rising as well. Supply as the number of built properties which are prepared for purchase is increasing constantly according to high demand on them. This fact is driving prices up by higher proportion that it was in the past. The purchase of properties outside of the city centre is convenient for those first-time buyers, who are working in the city and have higher incomes.

Even though the Rent Payment of the suburb area is higher than Condo Payment, the Return on Investment ratio is still suggesting the purchase option. Return on Investment for the Bratislava city centre reached 25.56%, that is lower than the efficiency of the investment by purchasing a dwelling in one of the suburb areas represented by 34.4% of return and higher income of individuals living in this suburb area. Therefore, according to the research question whether to rent or to buy, and taking into the consideration another factor as future appreciation

of the property in the capital city and low mortgage interest rates, the results are stated in favour of purchase option for the Slovak market.

More generally, the current paper provides an overview of the options which consumer critically considers according to the different interest rate development. The model is not considering other factors as state of the business cycle which are the recommendations for future research.

References:

1. AARONSON, D. (2000). A Note on the Benefits of Homeownership. *Journal of Urban Economics*, 47(3), pp. 356-369.
2. BERACHA, E., WINTOKI, M. B. (2013). Forecasting residential real estate price changes from online search activity. *Journal of Real Estate Research*. Pp. 283-312.
3. CÁR, M. (2009). Výber faktorov ovplyvňujúcich ceny nehnuteľností na bývanie na Slovensku. *Biatec – odborný bankový časopis*.
4. CÁR, M. (2009). Aktuálny a očakávaný vývoj cien nehnuteľností na bývanie na Slovensku. *Biatec – odborný bankový časopis*, 17, pp. 1-8.
5. FISHMAN, R. (2004). Rethinking Public Housing. *Places*, 16(2).
6. GOLEJ, J. (2009). Vývoj hypotekárneho trhu na Slovensku. *Nehnuteľnosti a bývanie – vedecký časopis*. 3. ročník, 2. číslo.
7. GROVER, R., GROVER, C. (2014). Property bubbles—a transitory phenomenon. *Journal of Property Investment & Finance*, 32(2), pp. 208-222.
8. HAURIN, D.R., PARCEL, T.L., HAURIN, R.J. (2002). Does homeownership affect child outcomes? *Real Estate Economics*, 30(4), pp. 635-666.
9. KING, P. (2004). *Private dwelling: Contemplating the use of housing*. Psychology Press.
10. KLÁSEKOVÁ, M. (2017). Drahšie hypotéky? Zatiaľ je to naopak. *Trend.sk*
11. PEČÍKOVÁ, R. (2017): Zamestnanci a mzdové prostriedky v hospodárstve SR, krajoch a okresoch v roku 2016. Štatistický úrad Slovenskej republiky. ISBN 978-80-8121-560-5. Pp.12-16.
12. REED, R., MILLS, A. (2007). Identifying the drivers behind housing preferences of first-time owners. *Property management*, 25(3), pp. 225-241.
13. SHILLER, R.J., 2007. Understanding recent trends in house prices and home ownership (No. w13553). National Bureau of Economic Research.
14. ŠPIRKOVÁ, D. RAKŠÁNYI, P. (2011). Príčiny a dôsledky hypotekárnej krízy. *Nehnuteľnosti a Bývanie*, (2), p. 1.
15. Renting versus Buying in Vancouver analysis. (2012): [Online] In: *Reis Financial Solutions Inc*, 2012. [Cited 12. 08. 2018] Available at: <https://www.cbc.ca/bc/news/bc-120315-vancouver-renting-buying-analysis.pdf>
16. Bratislava.sk. (2017): Sadzby dane z nehnuteľností [Cited 12. 01. 2018] Available at: <https://bratislava.blob.core.windows.net/media/Default/Dokumenty/Str%C3%A1nky/Chcem%20vediet/sadzby%20dane%202017-2018.pdf>
17. Numbeo.com (2017): Cost of Living Comparison. [Cited 12. 01. 2017] Available at: <https://www.numbeo.com/cost-of-living/comparison.jsp>
15. Inštitút Finančnej Politiky (2018): Kalkulačka hodnoty bytov. [Cited 12. 01. 2018] Available at: <http://www.institutfinancnejpolitiky.sk/kalkulacky/nehnutelnosti/>
16. NetFinance (2018): Porovnanie cien a uzatvorenie poistenia online. [Cited 12.01.2018] Available at: <https://www.netfinancie.sk/poistenie-domov-domacnosti/>
17. TotalMoney (2018): Porovnanie úrokov hypoték pre banky v SR. [Cited 12.01.2018] Available at: <https://totalmoney.sk/hypoteky/>

Contact:

Ing. Martina Fehérová, MSc.

Faculty of National Economy

University of Economics in Bratislava

Dolnozemska cesta 1

852 35 Bratislava 5

Slovak Republic

e-mail: martina.feherova@euba.sk

K NIEKTORÝM TEORETICKÝM OTÁZKAM VYMEDZENIA OBSAHU A POJMU EKOLOGICKÁ MIGRÁCIA¹

SOME THEORETICAL ISSUES OF DEFINING CONTENT AND THE NOTION OF ECOLOGICAL MIGRATION

Ludmila Lipková

Fakulta medzinárodných vzťahov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b,
852 35 Bratislava 5, Slovenská republika, e-mail: ludmila.lipkova@euba.sk

Abstrakt

V príspevku sa zaoberáme definíciou základných pojmov v súvislosti s medzinárodnou migráciou, najmä migráciou vyvolanou ekologickými príčinami. Ekologické kataklizmy vyvolávajúce medzinárodnú migráciu obyvateľstva sú spôsobované prírodnými katastrofami, technogénnymi katastrofami a dlhodobou devastáciou životného prostredia človekom. Tieto javy vedú k emigrácii obyvateľstva z jeho pôvodných domov. Často dochádza k migrácii v rámci národného štátu, ale i k migrácii medzinárodnej. Touto problematikou sa zaoberajú mnohé medzinárodné organizácie i národné vlády. Tiež je táto problematika spracovaná v mnohých vedeckých článkoch, ktoré uvádzame v príspevku. Hlavným cieľom príspevku je analyzovať základné pojmy súvisiace s medzinárodnou ekologickou migráciou. Uvádzame príklady národnej i medzinárodnej ekologickej migrácie.

Kľúčové slová: medzinárodná migrácia – politické, sociálne, ekonomické, ekologické faktory

JEL klasifikácia: F64

Abstract

The article deals with the definition of basic terms in connection with international migration, especially migration caused by ecological causes. Ecological cataclysms causing international migration are caused by natural disasters, technogenic disasters and the long-term degradation of the environment by man. These phenomena lead to the emigration of the population from its original homes. Often, there is migration within the national state, but also international migration. Many international organizations and national governments are addressing this issue. Also, this issue is dealt with in many scientific articles that we present in the article. The main aim of the article is to analyze the basic concepts related to international ecological migration. We provide examples of national and international ecological migration.

Key words: International migration - political, social, economic, environmental factors

JEL Classification: F64

Úvod

Migrácia zohrávala v histórii ľudstva nesmierne významnú úlohu. Bola to práve migrácia, ktorá viedla k osídleniu celej planéty z jedného obývaného miesta/regiónu (Afrika). Migrácia viedla k formovaniu národov a kultúr, k rasovej, etnickej a jazykovej diverzifikácii

¹ Článok je vypracovaný v rámci projektu EDGE - Environmental Diplomacy and Geopolitics. Projekt EDGE získal finančné prostriedky z výskumného a inovačného programu Európskej únie Horizon H2020 na základe dohody o grante č. 692413.

obyvateľstva. Migrácia napomáhala a napomáha rozširovaniu využívania nových poznatkov a nových technológií po celej planéte. Faktory vedúce k migrácii boli v minulosti a sú aj v súčasnosti rôzne. Môžeme ich pre naše potreby rozdeliť do troch základných kategórií ekonomické, politické a ekologické. V súčasnosti dochádza k rýchlym zásadným zmenám v životných podmienkach obyvateľov planéty. Rýchle zmeny sú vyvolané rôznymi príčinami. Jednou z nich je skutočnosť, že sa „skrácujú vzdialenosti“ na našej planéte. Za hlavný faktor medzinárodnej migrácie však môžeme označiť rýchly rast svetovej populácie. Svetová populačná explózia urýchlňuje zmeny v ekonomike, politike i v životnom prostredí. Od roku 1951 (2,58 mld) do roku 2019 (7,71 mld) sa počet obyvateľov planéty zvýšil trojnásobne.² Každoročne sa zvýši počet obyvateľov Zeme o takmer 80 miliónov ľudí. Takmer tri štvrtiny obyvateľstva planéty žijú v rozvojových štátoch. Táto skutočnosť vedie k veľkým tokom migrantov, najmä z chudobných štátov Juhu do štátov bohatého Severu. Počet medzinárodných migrantov dosahuje v súčasnosti okolo 250 miliónov.³ V súčasnosti je na svete okolo 25 miliónov ekologických migrantov,⁴ t. j. asi desatina z celkového počtu migrantov opustila svoje domovy v dôsledku devastácie životného prostredia do takej miery, že museli opustiť svoje pôvodné bydliská. Ekologická migrácia zaznamenáva iné toky, ako migrácia sociálno-ekonomická alebo politická. Môžeme sledovať ekologickú migráciu vo vnútri rozvinutých štátov, medzi rozvinutými a rozvojovými štátmi a tiež medzi rozvojovými štátmi. Často sa zdôrazňuje práve význam ekologickej migrácie z rozvinutých štátov do menej rozvinutých štátov, kde ešte nie je v takej miere zdevastované životné prostredie.

Zhoršovanie životného prostredia spôsobujú priemyselne rozvinuté i rozvojové štáty. Priemyselne rozvinuté štáty devastujú životné prostredia enormnou výrobnou i osobnou spotrebou. K devastácii životného prostredia prispievajú i rozvojové štáty, ktoré tiež zvyšujú svoju spotrebu, a tá vedie k deforestácii, desertifikácii, k vysokým emisiám skleníkových plynov (rýchlo sa industrializujúce štáty).

1 Prehľad literatúry

Ekologická migrácia predstavuje už niekoľko desiatok rokov intenzívne skúmanú tému. Pravdou je, že v slovenskej a českej odbornej a vedeckej literatúre sa stretávame s touto problematikou v menšej miere ako v zahraničnej literatúre. Môžeme však spomenúť aspoň niektorých autorov. Z prác slovenský autorov uveďme článok autorov L. Belušáka a J. Rusnáka *Percepcia migrácie obyvateľstva v súvislosti s klimatickou zmenou: prehľad prístupov*.⁵ Danej problematike sa venujú aj niektorí českí autori, ako napríklad R. Stojanov a K. Kavanová, v článku *Migrace obyvateľ v kontextu environmentálnych zmien*.⁶ Z. Nevřivý riešil danú problematiku v práci s totožným názvom *Environmentální migrace*.⁷

Zo zahraničných autorov uvedieme práce vybraných autorov. Významným príspevkom k skúmaniu danej problematiky je článok M. R. Sandersa *Ekológia a migrácia*.⁸ Autori D.

² World Population by Year, Worldmeters. Dostupné na: <http://www.worldometers.info/world-population/world-population-by-year/>

³ VISHNEVSKIY, M. – DENISENKO, D.: Migracija v globalnom kontekste. Dostupné na: <https://www.hse.ru/data/2016/06/21/1116116567/%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8.pdf>

⁴ Dostupné na: <http://www.russiafederation.ru/general/notes/150-1.html>

⁵ BELUŠÁK, L. – RUSNÁK, J.: Percepcia migrácie obyvateľstva v súvislosti s klimatickou zmenou: prehľad prístupov. <http://www.humannageografia.sk/clanky/Percepcia%20migracie%20obyvatelstva%20v%20suvlosti%20s%20klimatickou%20zmenou.pdf>

⁶ STOJANOV, R. – KAVANOVÁ, K.: Migrace obyvateľ v kontextu environmentálnych zmien. Dostupné na: <https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/676/pdf>

⁷ NEVŘIVÝ, Z.: Environmentální migrace. Dostupné na: https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2016/12/HRC_migrace_final.pdf

⁸ SANDRES, M. R.: Ecology and migration. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781444351071.wbeghm190>

Ivanov a D. Bekyashev sa vo svojej monografii zaoberajú právnou stránkou ekologickej migrácie a postavenia ekologických migrantov.⁹ Konkrétne problematiku ekologických migrantov v Číne rieši práca autorov X. F. Mao a X. Z. Wei, keď analyzujú problematiku ekologických migrantov na adaptáciu ich nových podmienok životného prostredia v *Troch roklinách*.¹⁰ Autori A. Rechkemmer, A. O'Connor, A. Rai, J. L. Decker Sparks, P. Mudliar, J. M. Shultz sa v práci *Komplex sociálno-ekologických katastrof* zaoberajú vplyvom prírodných katastrof a následnou migráciou obyvateľstva.¹¹ Problematiku prírodných katastrof a migrácie riešia vo svojom článku aj autori A. Drabo a L.M. Mbaye *Climate change, natural disasters and migration: an empirical analysis in developing countries*.¹² S. F. Ruskin sa vo svojej práci *Faktory ekologickej migrácii* venuje základným problémom, ktoré vedú k presídľovaniu obyvateľstva v dôsledku zmenených životných podmienok.¹³ Danej problematike sa venujú mnohí akademickí pracovníci, najmä v západných štátoch, ale stretávame sa s prácami mnohých autorov i v Ruskej federácii i v ostatných postsovietskych štátoch. Obyvatelia týchto štátov boli v minulosti a sú aj v súčasnosti často vystavení kritickým ekologickým podmienkam, ktoré ich nútia opúšťať svoje domovy. Z ruských autorov spomeňme A. Višnevského a M. Denisenka, ktorí publikovali významnú monografiu k danej problematike s názvom *Migrácia v globálnom kontexte*.¹⁴ Tiež možno spomenúť D. Bulešovu, autorku práce *Ekologická migrácia: podstata a problémy a možnosti ich riešenia*.¹⁵

Pozornosť danej problematike sa venuje aj v rámci činnosti rôznych medzinárodných organizácií a medzinárodných konferencií, ktoré danú problematiku riešia a vydávajú k aktuálnej i očakávanej budúcej situácii svoje stanoviská.

Okrem akademických kruhov sa danej problematike venuje značná pozornosť v medzinárodných odborných kruhoch, najmä v rámci medzinárodných organizácií, predovšetkým v rámci OSN a Európskej únie. Konvencia OSN o štatúte utečencov bola podpísaná 145 štátmi k 1. 1. 2007. Definuje príčiny vynútenej migrácie, ku ktorým patria prenasledovanie: rasové, z dôvodu vierovyznania, občianstva, národnosti, príslušnosti k určitej sociálnej skupine alebo z dôvodu politického presvedčenia. V poslednom období sa pridáva aj migrácia z dôvodu zhoršenia ekologickej situácie alebo z dôvodu ekologickej katastrofy, tzv. ekologická migrácia. Konvencia OSN z roku 1951 a Protokol z roku 1967 iba ojedinele používajú pojem „ekologický migrant“ alebo „ekologický utečenec“.

⁹ IVANOV, D. V. – BEKYASHEV, D. K.: Environmental Migration in International Law. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2016. <https://eurasialaw.ru/nashi-rubriki/retsenzii/ekologicheskie-migranty-v-mezhdunarodno-pravovom-kontekste>

¹⁰ MAO, X. F. – WEI, X. Y.: Evaluation of ecological migrants' adaptation to their new living area in Three-River Headwater wetlands. China. Dostupné na: file:///C:/Users/EU/Downloads/Evaluation_of_ecological_migrants_adaptation_to_t.pdf

¹¹ RECHKEMMER, A. – O'CONNOR, A. – RAI, A. – DECKER SPARKS, J. – MUDLIAR, P. – SHULTZ, J. M.: A complex social-ecological disaster: Environmentally induced forced migration. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5325461/>

¹² DRABO, A., MBAYE, L. M.: Climate change, natural disasters and migration: an empirical analysis in developing countries <http://ftp.iza.org/dp5927.pdf>

¹³ RUSKIN, S. F. : Ecological Factors in Migration, https://www.jstor.org/stable/4155996?seq=1#page_scan_tab_contents

¹⁴ VIŠNEVSKIJ, A. – DENISENKO, M.: Migrácii v globálnom kontexte. Dostupné na: <https://www.hse.ru/data/2016/06/21/1116116567/%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8.pdf>

¹⁵ BULEŠOVÁ, D. D.: Ekologičeskaja migracija: suščnost', problemy i vozmožnyje rešenija. Dostupné na: <https://www.osce.org/ru/eea/34464?download=true>

2 Ekologická migrácia

Migračná politika predstavuje politicky, ekonomicky, sociálne jednu z významných tém súčasnosti. Vyžaduje si od prijímajúcej strany finančné, sociálne, ekonomické náklady a vysokú mieru politickej zodpovednosti.¹⁶

Všetky migračné toky v zásade možno rozdeliť na vnútroštátne a medzištátne. Vnútroštátne migračné toky sa realizujú medzi jednotlivými regiónmi, vo vnútri regiónov a medzi jednotlivými obcami. Okrem sociálno-ekonomických príčin sú jednou z príčin vnútroštátnej migrácie i ekologické príčiny. Podobne aj medzištátna migrácia má sociálno-ekonomické príčiny, je dobrovoľná alebo vynútená a má i ekologické príčiny. Aj keď ekologická migrácia predstavuje pomerne malý podiel na celkovej migrácii v súčasnosti, venuje sa tejto problematike čoraz viac pozornosti. V zásade možno uviesť, že ekologická migrácia je vyvolaná prírodnými a technogénnymi katastrofami, buď náhlymi alebo postupnými. Narušenie životného prostredia spôsobujú fyzické, chemické, biologické zmeny v ekosystéme alebo v zdrojoch, ktoré dočasne alebo natrvalo znemožňujú zachovanie ľudského života.¹⁷

2. 1 Pojem ekologický migrant

Pojem ekologický migrant bol definovaný ako osoba alebo skupina osôb, ktorá/ktoré v dôsledku náhlej alebo postupnej prirodzenej zmeny životného prostredia alebo zmeny spôsobenej človekom, ktorá dočasne alebo natrvalo ohrozuje kvalitu alebo existenciu života, je nútená opustiť dočasne alebo natrvalo svoje obvyklé bydlisko v rámci svojej krajiny alebo za hranice svojej krajiny.¹⁸ Použijeme definíciu ekologického migranta D. D. Bulešovej, ktorá ho definuje ako občana, ktorý bol nútený presťahovať sa v dôsledku ohrozenia života a zdravia za hranice ekologickej pohromy, ekologickej katastrofy či z dôvodu technogénnych zmien.¹⁹ Konvencia OSN o utečencoch nepozná pojem environmentálny alebo ekologický utečenec. Toledská skupina (Harry Wijnberg a Start Leidemann) žiadala prijatie medzinárodnej konvencie na ochranu environmentálnych utečencov.²⁰

2. 2 Príčiny ekologickej migrácie

V súčasnosti môžeme vymedziť celý súbor príčin ekologickej migrácie či už v rámci jedného štátu alebo ekologickej migrácie medzištátnej, či medzinárodnej. Príčiny ekologickej migrácie môžeme rozdeliť do siedmich skupín.

- a) **Základné poškodenie životného prostredia z dôvodu prírodných katastrof** – pôsobenia cyklónov, erupcie sopiek, deštruktívne následky zemetrasení, povodní, lesných požiarov a iných prírodných javov a ich následkov. Tieto príčiny majú spravidla prírodný charakter a iba v malej miere sú spôsobené človekom – napríklad lesné požiare. Erupcie sopiek v Indonézii (na 70 % zničený ostrov Krakatau, Filipíny, Japonsko) devastujú životné prostredie a vedú k ekologickej migrácii obyvateľstva.²¹
- b) **Biologické narušenie rovnováhy prírodného prostredia** v dôsledku nekontrolovaného rozmnoženia hmyzu, iných škodcov alebo rozšírenia škodlivej flóry, ktorá znehodnocuje životné prostredie.
- c) **Technogénne poškodenie rovnováhy** pri vzájomnom dlhodobom pôsobení agrárnych či industriálnych aktivít človeka ako je:

¹⁶ Dostupné na: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-ekologicheskoy-migratsii>

¹⁷ EL-HANNAWI, E. Dostupné na: <http://www.enviweb.cz/65777>

¹⁸ Dostupné na: <https://environmentalmigration.iom.int/environmental-migration>

¹⁹ BULEŠOVA, D. D. Ekologičeskaja migracija: suščnost', problemy i vozmožnyje rešenija. Dostupné na: <https://www.osce.org/ru/eea/34464?download=true>.

²⁰ Dostupné na: <http://www.enviweb.cz/65777>

²¹ CAREY, J.: New Migration crisis could emerge from the world 's next devastating of volcanic eruption. Dostupné na: <https://www.express.co.uk/news/science/928197/volcano-news-eruption-migrant-crisis-research-science-Krakatau-science>

- **deforestácia** – dlhodobý nekontrolovaný výrub pralesov a lesov napr. v Indonézii, Brazílii, v afrických štátoch apod.),
 - **ťažba nerastných surovín**,
 - **dlhodobé emisie** škodlivých látok do ovzdušia,
 - **dlhodobé používanie chemických hnojív**,
 - **degradácia pôdy**, erózia pôdy,
 - **vysychanie riek** v dôsledku nekontrolovaného zavlažovania apod.,
 - **náhodné poškodenie životného prostredia** ako vedľajšieho dôsledku priemyselných aktivít, ako je otrava priľahlých vodných tokov, pôdy, či ovzdušia,
 - **rôzne priemyselné katastrofy** – ako katastrofa spôsobená explóziou v chemickej továrni v indickom Bhópále, rádioaktívne zamorenia prírodného prostredia na jadrovom polygóne v okolí Semipalatinska (Kazachstan), explózia atómovej elektrárne v Černobyle (Ukrajina), únik rádioaktívnej vody z atómovej elektrárne vo Fukušime (Japonsko) apod.
- d) Dezertifikácia** – rozširovanie púšte spôsobené znížením pravidelných zrážok, poklesom spodných vôd, ústupom vodných plôch (Aralské jazero), nadmerným odčerpávaním vody z blízkych riek, spásaním trávnatých plôch dobytkom.
- Príkladom dezertifikácie je oblasť Sahelu v Afrike, kde sa nachádza 17 štátov (Mauretánia, Čad, Niger, Mali, Libéria, Sierra Leone, Burkina Faso, Sudán, Etiópia a i.) s vyše 300 miliónmi obyvateľov a 3 %-ným ročným prírastkom populácie.²² Vidiecke obyvateľstvo v tejto oblasti tvorí takmer 70 % populácie a je silne závislé na poľnohospodárstve.²³ Klimatické podmienky sú charakteristické nepravidelnými dažďovými zrážkami. Až 80 % územia tejto oblasti bude postihnutých zvýšením priemernej teploty a dezertifikáciou, t. j. región sa stane nevhodným pre ďalšiu existenciu vidieckeho obyvateľstva.²⁴ Očakáva sa, že následne dôjde k masovej migrácii obyvateľstva z tejto časti Afriky.*
- e) Poškodenia spôsobené rozvojom a urbanizáciou.** Rýchla a neriadená urbanizácia vedie k ekologickým nerovnováham najmä vo veľkých mestských aglomeráciách. Nedostatočne vybudovaná infraštruktúra v širšom ponímaní, nedostatky v zásobovaní vodou, nedostatočne vybudovaná kanalizácia spôsobujú rôzne zdravotné problémy a epidémie obyvateľstva, čo môže viesť k migrácii z nedostatočne prispôbených mestských komplexov. V súčasnosti žije v mestských obydliach 54 % svetovej populácie, do roku 2050 to bude 66 %.²⁵
- f) Poškodenia spôsobené vojnovými akciami** (vojna v Sýrii, Líbyi, v Afganistane, Iraku, na východe Ukrajiny apod.).
- g) Klimatické zmeny** – vedú k častejšiemu výskytu extrémnych prírodných podmienok – hurikány, povodne (mnohé ázijské krajiny), suchá (Somálsko, Etiópia, Eritrea, Jemen), zvyšovanie hladiny mora v dôsledku zvyšovania priemernej teploty. Problematikou zvyšovania hladiny oceánov a zániku malých ostrovných štátov sa zaoberala konferencia OSN konaná v roku 1995 v Berlíne.

²² Dostupné na: <https://www.climatechangenews.com/2012/04/27/climate-change-desertification-and-migration-connecting-the-dots/>

²³ Dostupné na: <https://www.climatechangenews.com/2012/04/27/climate-change-desertification-and-migration-connecting-the-dots/>

²⁴ Dostupné na: <https://www.un.org/africarenewal/magazine/december-2013/sahel-one-region-many-crises>

²⁵ The risk of rapid urbanization in developing countries. Dostupné na: <https://www.zurich.com/en/knowledge/articles/2015/01/the-risks-of-rapid-urbanization-in-developing-countries>

Záver

Ekologická migrácia je súčasťou pojmu migrácia odpradáva. V súčasnosti sa k príčinám, ktoré vyvolávajú ekologickú migráciu, najmä klimatickú migráciu, čoraz viac priradujú príčiny spôsobené človekom, t. j. technogénne zmeny. Preto sa stretávame čoraz častejšie so snahami o teoretické vymedzenie jednotlivých pojmov spôsobených týmito javmi. Okrem definície pojmov sa medzinárodné organizácie snažia v súvislosti s ekologickou migráciou prijať medzinárodne záväznú právnu úpravu a následné záväzky štátov pre prípady rozsiahlej medzinárodnej ekologickej migrácie. Očakáva sa, že v roku 2100 bude na svete 100 miliónov až 1 miliarda ekologických utečencov, a preto bude musieť byť tento proces riadený.²⁶

Použitá literatúra:

1. BAHL, K.: Climate Migrants Might reach One Billion by 2050. Dostupné na: <https://reliefweb.int/report/world/climate-migrants-might-reach-one-billion-2050>
2. BELUŠÁK, L. – RUSNÁK, J.: Percepcia migrácie obyvateľstva v súvislosti s klimatickou zmenou: prehľad prístupov. Dostupné na: <http://www.humannageografia.sk/clanky/Percepcia%20migracie%20obyvatelstva%20v%20suvlosti%20s%20klimatickou%20zmenou.pdf>
3. BULEŠOVA, D. D. Ekologičeskaja migracija: suščnost', problemy i vozmožnyje rešenija. Dostupné na: <https://www.osce.org/ru/eea/34464?download=true>.
4. BULEŠOVÁ, D. D.: Ekologičeskaja migracija: suščnost', problemy i vozmožnyje rešenija. Dostupné na: <https://www.osce.org/ru/eea/34464?download=true>
5. CAREY, J.: New Migration crisis could emerge from the world's next devastating of volcanic eruption. Dostupné na: <https://www.express.co.uk/news/science/928197/volcano-news-eruption-migrant-crisis-research-science-Krakatau-science>
6. DRABO, A. – MBAYE, L. M.: Climate change, natural disasters and migration: an empirical analysis in developing countries <http://ftp.iza.org/dp5927.pdf>
7. EL-HANNAWI, E. Dostupné na: <http://www.enviweb.cz/65777>
8. IVANOV, D. V. – BEKYASHEV, D. K.: Environmental Migration in International Law. Cambridge : Cambridge Scholars Publishing, 2016. <https://eurasianlaw.ru/nashi-rubriki/retsenzii/ekologicheskie-migranty-v-mezhdunarodno-pravovom-kontekste>
9. MAO, X. F. – WEJ, X. Y.: Evaluation of ecological migrants' adaptation to their new living area in Three-River Headwater wetlands. China. Dostupné na: file:///C:/Users/EU/Downloads/Evaluation_of_ecological_migrants_adaptation_to_t.pdf
10. NEVŘIVÝ, Z.: Environmentální migrace. Dostupné na: https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2016/12/HRC_migrace_final.pdf
11. RECHKEMMER, A. – O'CONNOR, A. – RAI, A. – DECKER SPARKS, J. – MUDLIAR, P. – SHULTZ, J. M.: A complex social-ecological disaster: Environmentally induced forced migration. Dostupné na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5325461/>
12. RUSKIN, S. F. : Ecological Factors in Migration, https://www.jstor.org/stable/4155996?seq=1#page_scan_tab_contents
13. SANDRES, M. R.: Ecology and migration. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1002/9781444351071.wbeghm190>

²⁶ BAHL, K.: Climate Migrants Might reach One Billion by 2050. Dostupné na: <https://reliefweb.int/report/world/climate-migrants-might-reach-one-billion-2050>

14. STOJANOV, R. – KAVANOVÁ, K.: Migrace obyvatel v kontextu environmentálních změn. Dostupné na: <https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/676/pdf>
15. The risk of rapid urbanization in developing countries. Dostupné na: <https://www.zurich.com/en/knowledge/articles/2015/01/the-risks-of-rapid-urbanization-in-developing-countries>
16. VISHNEVSKIY, M. – DENISENKO D.: Migracija v global'nom kontekste. Dostupné na: <https://www.hse.ru/data/2016/06/21/1116116567/%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8.pdf>
17. VIŠNEVSKIJ, A. – DENISENKO, M.: Migracii v global'nom kontekste. Dostupné na: <https://www.hse.ru/data/2016/06/21/1116116567/%D0%9C%D0%B8%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D0%B8.pdf>
18. World Population by Year, Worldmeters. Dostupné na: <http://www.worldometers.info/world-population/world-population-by-year/>
19. Dostupné na: <https://cyberleninka.ru/article/n/klassifikatsiya-ekologicheskoy-migratsii>
20. Dostupné na: <https://environmentalmigration.iom.int/environmental-migration>
21. Dostupné na: <http://www.enviweb.cz/65777>
22. Dostupné na: <http://www.russiafederation.ru/general/notes/150-1.html>
23. Dostupné na: <https://www.climatechangenews.com/2012/04/27/climate-change-desertification-and-migration-connecting-the-dots/>
24. Dostupné na: <https://www.un.org/africarenewal/magazine/december-2013/sahel-one-region-many-crises>

Kontakt:

Dr. h. c. prof. Ing. Ľudmila Lipková, CSc.

Fakulta medzinárodných vzťahov

Ekonomická univerzita v Bratislave

Dolnozemska cesta 1/b

852 35 Bratislava 5

Slovenská republika

e-mail: ludmila.lipkova@euba.sk

GENDER AKO NÁSTROJ POLITICKEJ KOMUNIKÁCIE

GENDER AS A POLICY COMMUNICATION TOOL

Alexandra Madarászová

Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4,
130 67 Praha, e-mail: xmada00@vse.cz

Abstrakt

Cieľom príspevku je zhodnotiť efektívnosť využitia gendru ako nového komunikačného nástroja v politických prejavoch na základe využitia metódy sekundárnej analýzy dokumentov. Príspevok analyzuje spoločné prvky maskulínnej a feminínnej rétoriky a kategorizuje ich do skupín. Druhoradým cieľom je preniesť výstupy už existujúcich výskumov do slovenského politického prostredia. Na základe analýzy dokumentov prišla autorka k záveru, že gender ako nový komunikačný nástroj má svoje využitie v politických prejavoch, môže slúžiť pre budovanie komunikačných stratégií a slúžiť ako nástroj politickej manipulácie a propagandy, a to aj v slovenskom politickom prostredí.

Kľúčové slová: gender, maskulinita, femininita, rétorika, komunikácia, manipulácia

JEL klasifikácia: B54, F59

Abstract

The aim of the paper is to evaluate the effectiveness of using the gender as a new communication tool in political speeches using the method of secondary analysis of documents. The contribution analyzes the common elements of masculine and feminine rhetoric and categorizes them into groups. The secondary aim is to transfer the outputs of already existing research into the Slovak political environment. Based on the analysis of the documents, the author came to the conclusion that gender as a new communication tool has its use in political speeches, can serve to build communication strategies and serve as a tool of political manipulation and propaganda, even in the Slovak political environment.

Kľúčové slová: gender, maskulinita, femininita, rétorika, komunikácia, manipulácia

JEL Classification: B54, F59

Úvod

Otázky *spoločenskej asymetrie pohlaví* sú aj v 21. storočí stále aktuálnou a nedoriešenou témou. Na nerovné postavenie žien, prejavujúce sa v demokratických krajinách prevažne vo verejnej sfére, od samého vzniku upozorňuje *feminizmus* ako teoretický prístup skúmania spoločenskej reality. Gendrové otázky sa postupne začínajú etablovať v krajinách západného sveta, predovšetkým v USA a v štátoch západnej a severnej Európy, kde sa postupne rozvinuli gendrové štúdiá skúmajúce spoločenskú realitu z pohľadu gendru ako nového sociálneho konštruktu.

S problematikou gendru sa začali mnohí autori a autorky zaoberať aj v spojitosti s politickými prejavmi, v ktorých je možné rozoznávať **maskulínne a feminínne rétorické prvky**, ktoré môžu politickým osobnostiam slúžiť ako nový komunikačný nástroj. Gender v lingvistickej forme tvoril základ mnohých výskumov, ktoré na seba navzájom nadväzovali a ktorými sa inšpirovali mnohé súčasné feministické autorky. Problém však nastáva pri tvorbe konkrétnej teórie – nejasné a nejednoznačné definovanie skúmaného problému a roztrieštenosť záverov jednotlivých výskumov znemožňuje adekvátne vedecké overenie kľúčových hypotéz, ktoré by dokázali, resp. vyvrátili prínosy skúmania gendru v jazykovej forme. Táto práca si preto kladie za cieľ *zhodnotiť výstupy najvýznamnejších prác, ktoré sa téme gender, jazyk a*

politika už venovali, nájsť a zhrnúť spoločné znaky jednotlivých rétorík a zhodnotiť efektívnosť využitia, resp. zneužitia maskulínnej a feminínnej rétoriky pri politických prejavoch. Nakoľko sa všetky dostupné výskumy konali v anglickom alebo nemeckom jazyku, autorka v článku pripraví základy pre výskum v slovenskom politickom prostredí, čo predstavuje ďalší z cieľov práce.

Vzhľadom k vyššie zmienenému je v práci aplikovaný kvalitatívny výskum, konkrétne sekundárna analýza dokumentov. Týmto spôsobom je možné nájsť prieniky jednotlivých výskumov a zhodnotiť, do akej miery sú pre medzinárodné vzťahy a politiku prínosom.

1 Gender a politika

Neprehliadnuteľná spoločenská asymetria medzi mužským a ženským pohlavím začala budiť pozornosť verejnosti už zhruba v 19. storočí, kedy začalo byť aktívne hnutie *Suffragette*,¹ bojujúce o rozšírenie volebných práv pre ženy a o *všeobecné vyrovnanie spoločenského statusu oboch pohlaví*. S postupným vývojom sa otázky ženského záujmu dostali do viacerých vedných disciplín, pričom *politické vedy a medzinárodné vzťahy* sa začali týmito témami zaoberať až v druhej polovici 20. storočia – dovtedy bola politika výlučnou vecou mužov a náhľad na politické otázky mali **výrazný maskulínny charakter**.² Maskulinita politického prostredia bola primárne zapríčinená biologickými predispozíciami, na základe ktorých mali muži a ženy pridelené rozdielne spoločenské postavenie. Typické mužské vlastnosti dané evolučným vývojom³ boli prisudzované sfére verejnej, v ktorej muži vládli, bojovali a zastupovali politické záujmy, pričom ženské pohlavie bolo naopak aktívne v sfére súkromnej, kde sa prednostne venovali rodine a domácnosti.⁴

Spojenie maskulinity a politiky bolo prirodzeným spoločenským javom až do druhej polovice 20. storočia – s verejnou sférou boli spájané termíny ako moc, násilie, agresia či odvaha, ktoré neboli prirodzenými vlastnosťami žien a ktoré boli primárne cenené a vyhľadávané u mužskej populácie⁵ najmä v spojitosti s ochranou štátu. Súkromná sféra bola verejnosťou vnímaná ako druhoradá a aktivita žien bola značne podceňovaná. Absenciu žien v politike a medzinárodných vzťahoch dokazuje aj nízky počet žien zastupujúcich vysoké politické posty – v 20. storočí bola domáca aj zahraničná politika len v minimálnej miere ovplyvnená ženami-političkami. Inými slovami, verejná sféra bola prednostne arénou mužov.

Na tieto spoločenské asymetrie začali v 70-tych a 80-tych rokoch 20. storočia upozorňovať gendrové štúdiá, ktoré vznikli ako odpoveď na prvú vlnu feminizmu spojenú primárne s hnutím *Suffragette*.⁶ S príchodom týchto štúdií začali byť rozdiely medzi mužským a ženským pohlavím postupne vnímané v rovine sociálnej, pričom biologické determinanty stratili svoju primárnu váhu. Feministické teórie si osvojili pojem *gender*, o ktorý sa opiera väčšina feministickej literatúry. Aj napriek faktu, že termín *gender* bol v 60-tych rokoch prvotne využívaný najmä v oblasti medicíny ako nástroj popisu psychologických atribútov v objektívnej rovine, t. j. bez označenia konkrétneho pohlavia,⁷ prevzali feministické autorky a autori tento termín na rozlíšenie biologických a sociálne konštruovaných rozdielov medzi mužským a ženským pohlavím, čo vyústilo v zakotvení pojmu *gender* do teórie medzinárodných vzťahov.

Definícia pojmu *gender* nie je jednotná. Väčšina feministických autorov a autoriek sa ale zhoduje na tom, že *gender* predstavuje systémový sociálny konštrukt maskulinity a

¹ FREEDMAN, J. (2001): Concepts in Social Sciences Series: Feminism, s. 2.

² FRITSCHÉ, N. (2010): The Construction of Masculinity in International Relations, s. 43.

³ BAIRD, J. E. Jr. – BRADLEY-HAYES, P. (1979): Styles of Management and Communication: A comparative study of men and women, s. 2.

⁴ ELSHTAIN, J. B. (1999): Veřejný muž, soukromá žena: ženy ve společenském a politickém myšlení.

⁵ TICKNER, J. A. (1992): Gender in International Relations: Feminist perspective on achieving global security, s. 28.

⁶ BAIKALOVA, N. S. (2016): Gender Features in Female Political Discourse: The Construction of Hillary Clinton's Political Image, s. 2.

⁷ FREEDMAN, J. (2001): Concepts in Social Sciences Series: Feminism, s. 14.

femininity, ktorého základ len v minimálnej miere (ak vôbec) tvoria biologické predpoklady.⁸ Pre označenie biologických rozdielov pohlaví býva preto využívané označenie male/female a pre sociálne rozdiely využívajú autori /autorky označenie feminine/masculine. Najväčší rozdiel oproti tradičnému/biologickému vnímaniu spoločenských rozdielov tvorí fakt, že gender samotný podlieha zmenám – tieto zmeny sú dané najmä meniacimi sa úlohami mužov a žien v spoločnosti, ktoré sú ovplyvnené spoločenským a kultúrnym vývojom, ktorý ho v značnej miere ovplyvňuje. Feminizmus teda tvorí relatívny protipól tradičných vedných poznatkov o rozdieloch pohlaví.

Biológia, evolučná psychológia a sociobiológia, vedné obory zastupujúce tradičné vnímanie týchto rozdielov, však môžu samotnému feminizmu priniesť nové náhľady na skúmanú problematiku.⁹ Poznatky týchto oborov je možné využiť pri skúmaní maskulínnej a feminínnej rétoriky, ktorá je využívaná a skúmaná najmä v súvislosti s politickým diskurzom a politickou komunikáciou všeobecne.

2 Gender a jazyk

Jazyk ako komunikačný nástroj tvorí nevyhnutnú súčasť ľudskej populácie, ktorej rozvoj bol ovplyvnený v značnej miere práve schopnosťou jedinca vyjadrovať sa a zdieľať svoje myšlienky, názory či nápady blízkeho okoliu a širokej verejnosti. Táto „priama“ sociálna funkcia jazyka, t. j. dorozumievanie sa, je založená najmä na obsahovom princípe,¹⁰ ktorý umožňuje jedincovi začleniť sa do spoločnosti, nadviazať vzťahy s okolím a vybudovať si určitý spoločenský status. Jazyk je prvok, ktorý ľudstvo povyšuje na najvyšší vývojový stupeň. Čím bohatší jazyk jedinec využíva, tým lepšie spoločenské možnosti môže získať.¹¹

Jazyk a reč však predstavujú oveľa komplexnejšiu sociálnu funkciu, ktorej podstatu tvorí najmä možnosť dosahovať prostredníctvom vhodnej voľby jazyka dopredu stanovené ciele.¹² Jazyk buduje kontext, rečové prostredie, v ktorom rečník využíva jednotlivé slová, frázy či literárne konštrukcie, ktorých skrytý význam napomáha ovplyvňovať názory či zmýšľanie príjemcov správy. Inými slovami, každý rečový akt neslúži čisto len pre komunikačné účely, ale napomáha rečníkovi presviedčať verejnosť o svojich názoroch či postojoch a do istej miery manipulovať verejnou mienkou.

Už v období starovekých civilizácií bol jazyk spájaný s mocou, či už v rovine spoločenskej alebo politickej.¹³ Súčasnosť tento fakt potvrdzuje – najmä v oblasti politiky je možné sledovať, akú významnú úlohu zohráva správna skladba jazyka v dosiahnutí politických cieľov jednotlivca či celej politickej strany. Politik musí vedieť odhadnúť svoje publikum a na základe prvej analýzy pracovať s jazykom, ktorý musí zaujať a presvedčiť masu ľudí v čo najväčšom rozsahu. K tomu využívajú politici rôzne komunikačné nástroje, ktoré sa volia vzhľadom k vytýčeným cieľom, aktuálnemu spoločenskému kontextu či prevládajúcemu cieľovému publiku. Jednou z možností je využitie gendru v politickom prejave, pomocou ktorého si môže politik vybudovať dopredu zvolený politický status.

Rozdiely medzi mužským a ženským pohlavím sa v politickej sfére odzrkadľujú aj v rétorike prejavu, ktorá rovnako podlieha gendrovým zmenám. Od vstupu žien do politiky sa vedú diskusie o tom, či ženy-političky ovplyvňujú domácu a zahraničnú politiku a prinášajú do rýdzo maskulínneho prostredia prvky femininity, alebo naopak ženy toto maskulínne prostredie deformuje a núti ich podvedome jednať maskulínne. Tak či onak, mnoho autorov sa zhoduje na tom, že ženy minimálne priniesli do politiky nový typ jazykového prejavu, tzv. feminínny

⁸ KODIČKOVÁ, T. (1998): Gender a mezinárodní vztahy, s. 74.

⁹ EUNSON, B. (2008): Gender and Communication, s. 7.23.

¹⁰ MEY, J. L. (2001): Pragmatics: An Introduction (2nd ed.), s. 6.

¹¹ FROMKIN V. a kol. (2003): An Introduction to language (7th ed), s. 4.

¹² OKEKE, F. A. (2012): Language Can: Ensuring National Security through Effective Use of Language, s. 220

¹³ SIVRIĆ, M. – JURČIĆ, D. (2014): Gender Differences in Political Discourse, s. 174.

rétoriku, ktorá sa od maskulínnej rétoriky značne líši.¹⁴ Tieto rozdiely sú primárne dané evolučným vývojom, ktorý prisúdil mužom a ženám rozdielne spoločenské úlohy, čím vznikli nerovnosti sociálnych statusov prejavujúce sa priamo aj v politických prejavoch.

Verejná-mužská sféra postupným spoločenským vývojom dopomohla k vzniku maskulínnej rétoriky, ktorá reprezentuje dominanciu, antagonizmus, samostatnosť a silu, zatiaľ čo súkromná-ženská sféra preniesla prvky jednoty, pochopenia a spolupráce do podoby feminínnej rétoriky, čo býva najmä v oblasti politiky považované za nevhodné, pasívne a málo dominantné.¹⁵ Maskulínny jazyk býva preto označovaný za jazyk politiky, resp. za jazykovú politickú normu. S postupným nárastom žien zastupujúcich vysoké politické funkcie však dochádza k blízkeho kontaktu oboch typov politických rétorík a nastáva postupné prelievanie feminínnej rétoriky do oblasti vysokej politiky. V prípade, že gender vnímame ako jazykový nástroj politických prejavov, je nutné definovať, v čom je maskulínna rétorika odlišná od tej feminínnej a aké výhody môžu oba rétorické typy politikovi priniesť.

3 Maskulínna vs. feminínna rétorika – abstraktná rovina

Určitá zhoda o existencii rozdielov medzi maskulínnou a feminínnou rétorikou politických prejavov je už vo vedeckej sfére uznaná, menej zhody však panuje v príčinách týchto rozdielov. Niektorí autori zastávajú názor zakotvený v evolučnom vývoji ľudského druhu, iní sa prikláňajú k spoločensko-historickému vývoju, čo nakoniec vyústilo do „kompromisu“ vytvorenému autorkou Cameron (1996). Tá vysvetľuje problematiku gendrových jazykových rozdielov v troch rovinách:¹⁶

- **rovina deficitu:** feminínny štýl reči v porovnaní s maskulínnym vykazuje *deficitné znaky vo využívaných rečových prvkoch*. To sa týka najmä „náboja“ samotnej správy. Úroveň dôveryhodnosti a moci prichádzajúcej od vysielateľa správy je vo feminínnom prejave značne nižšia. To vysvetľuje, prečo ženy vo verejnej sfére často preberajú maskulínnu rétoriku, ktorá im dodáva *asertivitu a dynamiku prejavu*.

- **rovina dominancie:** podľa tohto prístupu sú rozdiely medzi feminínnou a maskulínnou rétorikou dané *nerovným spoločenským statusom* medzi ženami a mužmi, ktoré spôsobujú, že ženy sa cítia spoločensky menej dominantné voči mužom.¹⁷ „Podriadenosť“ žien sa tým pádom prejavuje aj v skladbe feminínnej rétoriky.

- **rovina rozdielov:** princíp rozdielov spočíva v *sociálnych a jazykových normách* typických pre *feminínne subkultúry*, v ktorých väčšina z nás prežíva kľúčové formovacie roky.¹⁸ Zjednodušene povedané, feminínna rétorika vo veľkej miere *závisí od prostredia*, v ktorom boli rečové prvky najčastejšie využívané. Nakoľko ženy boli prevažne aktívne v sfére súkromnej,¹⁹ ich rečové akty boli ovplyvnené práve okolitým prostredím. Naopak, verejná maskulínna sféra, najmä prostredie vysokej politiky, zanechala stopu na maskulínnej rétorike a výrazových prostriedkoch využívaných prevažne mužmi.

Autorská zhoda o konkrétnych rozdieloch medzi maskulínnou a feminínnou rétorikou je značne komplikovanejšia a roztrúsenejšia. Niektoré autorky sa zameriavajú na rozdiely v pomerne abstraktnej a subjektívnej rovine, pričom vyzdvihujú feminínnu stránku reči ako *vnímavejšiu, pozitívnejšiu, dokonca mäkšiu* v porovnaní s mužskou rétorikou.²⁰ Feminínne prejavy charakterizujú tým, že publiku a oponentom *načúvajú*, sú *chápavejšie*, snažia sa podporovať *rovnocennú diskusiu* a ich rétorika je *osobnejšia*, so snahou indikovať *súdržnosť*.

¹⁴ LAKOFF, R. (1973): Language and Woman's Place, s. 53.

¹⁵ CAMPBELL, K. K. (1989): Man Cannot Speak for Her: A critical study of early feminist rhetoric.

¹⁶ CAMERON, D. (1996): The language-gender interface: challenging co-optation, s. 39.

¹⁷ CAMERON, D. (1996): The language-gender interface: challenging co-optation, s. 41.

¹⁸ MALTZ, D. N. – BORKER, R. A. (1982): A cultural approach to male-female miscommunication, s. 199.

¹⁹ ELSHTAIN, J. B. (1999): Veřejný muž, soukromá žena: ženy ve společenském a politickém myšlení, s. 16.

²⁰ SIVRIĆ, M. – JURČIĆ, D. (2014): Gender Differences in Political Discourse, s. 175.

To teoreticky odpovedá *rovine rozdielov*, ktorú definovala autorka Cameron. V porovnaní so ženskou rétorikou je tá mužská definovaná spomínanou *rovinou dominancie*, danou kultúrnym a evolučným vývojom, čomu nasvedčuje „*sila*“ *prejavu, priamočiare riešenie problémov* či *verejný štýl* reči mužských politikov.²¹

Autorka Tannen (1994) pomenovala hlavné gendrové rozdiely medzi mužskou a ženskou rétorikou ako *genderlect*²² – gendrovo-podmienенý dialekt. Feminínna rétorika je autorkou označovaná ako *rapport talk*, reč zameraná primárne na vybudovanie vzťahov a posilnenie kolektívnej súdržnosti, naopak maskulínna rétorika je vnímaná ako *raport talk*, alebo reč zameraná na automatické a efektívne riešenie problémov. Ženy podľa autorky majú tendenciu analyzovať problémy do hĺbky a kolektívne zdieľať emočné náboje plynúce z daného problému, zatiaľ čo muži priamočiario hľadajú spôsoby, ako danú situáciu vyriešiť. Zapojenie emócií je prednostne feminínnym prvkom, čo môže byť znakom nízkej dominancie.

Práve abstraktná rovina, pomocou ktorej autori/autorky vysvetľujú gendrové rozdiely medzi maskulínnou a feminínnou rétorikou, tvorí hlavnú prekážku v hlbšom a komplexnejšom pochopení tohto javu. To viedlo k pokusom o konkrétnejšie definovanie hlavných rozdielov, ktoré môžu byť adekvátne otestované a ktoré ponúkajú možnosti pre vedecký výskum v politickej rovine.

4 Maskulínna vs. feminínna rétorika – konkrétna rovina

Konkrétna a jednoznačná zhoda o rozdieloch medzi maskulínnou a feminínnou rétorikou nie je vo vedeckej sfére stále uchytená. Niektorí autori a autorky zamieravajú svoj výskum na lexikálnu stránku jazyka (Lakoff 1973, Haas 1979), iné práce preferujú syntax ako hlavné kritérium výskumu (Maltz a Borker 1982, Braun 2004). Problém rozvoja teórie spočíva práve v nejasnej definícii pojmov maskulínna a feminínna rétorika, čo značne brzdí jednoznačné určovanie typológie rečového prejavu.

Väčšina prác, ktoré sa problematike venujú, definuje určitým spôsobom základné rozdiely medzi maskulínnou a feminínnou rétorikou, avšak bez prehľadného a uceleného kategorizovania prvkov, vhodného pre adekvátny vedecký výskum. Pozorované a získané údaje je pritom možné zaradiť do sekcií, v ktorých sa verejnosť môže pomerne ľahko zorientovať a problematiku ďalej rozširovať. Analýzou dostupných diel je možné prísť k záveru, že pozorované rozdiely spadajú do štyroch základných kategórií: *individualizmus* vs. *kolektivizmus*, *neistota* vs. *sebavedomie*, *emócie* vs. *neutralita a dominancia* vs. *pokora*. Každá z dvojíc obsahuje dva protichodné pojmy, jeden charakterizujúci maskulinitu prejavu a druhý typický pre feminínny rečnícky prejav. Konkrétne prvky spadajúce do štyroch sekcií je ďalej možné rozdeliť na syntaktickú rovinu, lexikálnu rovinu, rétorickú rovinu a iné (špecifické, nie jednoznačne jazykové prvky).

Individualizmus vs. kolektivizmus: Autorka Larner vo svojej práci *The Role of Feminine Rhetoric in Male Presidential Discourse: Achieving Speech Purpose*²³ popisuje hlavný rozdiel medzi maskulínnou a feminínnou rétorikou prejavu práve v tejto rovine. Maskulinita sa v autorkinom podaní prejavuje v silne individuálnom postoji rečníka/politika, ktorý zastáva primárne svoje názory, vyzdvihuje vlastné aktivity a preferuje samostatnosť činov. Naopak feminínna stránka vyhľadáva kolektívne jednanie pred samostatným, čo sa priamo prejavuje aj v štýle feminínnej reči. Do roviny syntaxu je preto možné zaradiť rozdielne využívanie osobných zámien - maskulinita preferuje prvú a druhú osobu jednotného čísla (ja, ty, mne,...) pre posilnenie pozície individuálnosti jedinca, feminínna rétorika využíva prevažne

²¹ SIVRIĆ, M. – JURČIĆ, D. (2014): Gender Differences in Political Discourse, s. 175.

²² TANNEN, D. (1994): Talking from 9 to 5: how women's and men's conversational styles affect who gets heard, who gets credit, and what gets done at work, s. 126.

²³ LARNER, L. R. (2009): The Role of Feminine Rhetoric in Male Presidential Discourse: Achieving Speech Purpose

množné číslo (my, vy, nás, ...) v snahe upevniť kolektívne cítenie a podporiť súdržnosť.²⁴ V rétorickej rovine je možné pozorovať najmä rozdiel vo využívaní metafor a rečníckych figúr. Feminínny prejav zvyčajne obsahuje metafory predstavujúce rodinu, so skrytým významom jednoty, súdržnosti a kolektívu, maskulínne prejavy zväčša podobné prirovnania absentujú. V maskulínnom podaní totižto predstavuje rodina slabinu, ktorá sa do politickej roviny neprenáša.

Neistota vs. sebavedomie: Táto kategória sa opiera o tradičné delenie spoločnosti na sféru verejnú a sféru súkromnú. Podľa tohto spoločenského nastavenia nie je pre ženy verejná sféra "domácim" prostredím, v ktorom sa cítia dominantne a sebaisto, naopak muži zastupujúci sféru verejnú počas celej histórie ľudstva, majú spôsob reči dostatočne rozvinutý pre toto maskulínne prostredie. V syntaktickej rovine sa rozdiely prejavujú najmä pri frekvencii využitia konkrétnych slovných druhov. Vo feminínných prejavoch je možné pozorovať časté využívanie prísloviek (veľmi, skutočne, pozoruhodne), čo podľa autorky Braun uberá na sile správy a činí prejav neistým.²⁵ Maskulínne prejavy sú značne strohejšie, vetná skladba je jednoduchá a neutrálna,²⁶ v prípade zložitejších viet sú využívané prevažne vymedzovacie zámená (vždy, nikdy, nikto,...), ktoré v rečníckom podaní pôsobia rázne a sebaisto.²⁷ Feminínnym znakom je pre porovnanie časté používanie neurčitých zámen (niekoľko, niekto, voľačo), čo môže recipient správy vyhodnotiť ako nepripravenosť rečníka/politika.²⁸ Celkovo je sila feminínnej správy značne nižšia ako v maskulínnom rečníckom prejave. Dopomáha tomu časté využívanie hodnotiacich častíc, zabezpečovacích fráz (viete, podľa môjho názoru, zdá sa mi), modálnych slovíčok v podmienovacom tvare (mohli by sme, chceli by sme) či nevhodným využitím prísloviek (možno, pravdepodobne) s neurčitým významom.²⁹ Málo sebavedomia v rečníckom prejave môže byť aj dôsledkom častého používania otázok. Tie indikujú potrebu kolektívneho súhlasu a snahu nájsť u príjemateľa správy pochopenie či podporu, často sa preto využívajú dôvetkové otázky (Je to fakt, nemyslíte?, Prijali sme správne opatrenia, však?). Naproti tomu maskulínne prejavy predchádzajú zdĺhavým vetám, zbytočným otázkam či slovám s neurčitým významom.

Emócie vs. neutralita: Emócie sú v jazykových prejavoch politikov všeobecne vnímané ako feminínny rečnícky nástroj pre získanie diváckej priazne a podporenie obrazu starajúceho sa a empatického politika/političky. Nie je ale vylúčené, že emócie ako nástroj využíva aj maskulínna rečnícka stratégia, rozdiel však spočíva v kladnom, resp. zápornom náboji správy. V lexikálnej rovine sa vo feminínných prejavoch objavujú početné expresívne výrazy, najmä prídavné mená odzrkadľujúce konkrétne nálady (nádherný, očarujúci, smutný),³⁰ v maskulínných prejavoch sú emócie striedmejšie, negatívne prevyšujú pozitívne, častý je výbuch hnevu s tendenciou zvyšovať hlas či dokonca kričať, prípadne využívať hanlivé slová a vulgarizmy.³¹ Vo všeobecnosti sa však maskulínne prejavy zdržujú emočných prvkov, preferuje sa výber neutrálnych a citovo-nezafarbených slov, priamych a stručných viet, čím sa udržiava "odstup" medzi rečníkom a divákom. Naopak feminínne prejavy s častými citovo-

²⁴ LARNER, L. R. (2009): The Role of Feminine Rhetoric in Male Presidential Discourse: Achieving Speech Purpose, s. 8.

²⁵ BRAUN, F. (2004): Reden Frauen anders? Entwicklungen und Positionen in der Linguistischen Geschlechterforschung, s. 25.

²⁶ BAIKALOVA, N. S. (2016): Gender Features in Female Political Discourse: The Construction of Hillary Clinton's Political Image, s. 4.

²⁷ EUNSON, B. (2008): Gender and Communication, s. 7.14

²⁸ Ibid

²⁹ LARNER, L. R. (2009): The Role of Feminine Rhetoric in Male Presidential Discourse: Achieving Speech Purpose, s. 10.

³⁰ EUNSON, B. (2008): Gender and Communication, s. 7.13

³¹ Ibid.

zafarbenými výrazmi môžu vyvolávať dojem infantility,³² čím sa spoločenský obraz politika/političky môže narušiť.

Dominancia vs. pokora: Jedným z kľúčových charakteristík maskulínneho správania je snaha o získanie a udržanie si dominantného postavenia v spoločenskom aj politickom prostredí. V syntaktickej rovine sa táto snaha prejavuje najmä ostrou a priamou formuláciou žiadostí (doneste mi, poďte sem), častou absenciou “základných slušných fráz” (prosby, poďakovania), málo frekventované sú ospravedlnenia,³³ ktoré sú z maskulínneho pohľadu vnímané ako prejavy slabosti či prehry. Pre získanie kontroly nad oponentom sú v maskulínných prejavoch častým sprievodným javom skákania do reči a prerušovanie oponenta,³⁴ maskulínni rečníci zvykne hovoriť viac a “zahltiť” druhých, štýl reči je súťaživý a značne pribojný. Naopak vo feminínných prejavoch prevláda pokora a slušnosť, čo sa prejavuje najmä v striednejšom rozprávaní, udržiavaní vyrovnanej diskusie, štýl reči je kooperatívny s využívaním spisovných a gramaticky správnych slov. Vo feminínných prejavoch absentuje prerušovanie oponenta či akékoľvek dominantné správanie, cieľom tohto typu reči je viesť dialóg a prísť spoločne ku konkrétnym záverom.³⁵

Zhrnutie vyššie získaných rozdielných prvkov poskytuje tabuľka nižšie:

Tab. č. 1. Maskulínna a feminínna rétorika – rozdiely

Individualizmus vs. kolektivismus		
	Feminínna rétorika	Maskulínna rétorika
Syntax	1. a 2. osoba jednotného čísla	1. a 2. osoba množného čísla
Rétorika	časté využívanie metafor a rečníckych figúr	-
Neistota vs. sebavedomie		
	Feminínna rétorika	Maskulínna rétorika
Syntax	vysoká frekvencia využívania prísloviek	strohá, jednoduchá vetná skladba
Syntax	slová s neurčitým významom	výber neutrálnych slov
Syntax	neurčité zámená	vymedzovacie zámená
Syntax	hodnotiace častice	-
Syntax	zabezpečovacie frázy	-

³² BAIKALOVA, N. S. (2016): Gender Features in Female Political Discourse: The Construction of Hillary Clinton's Political Image, s. 3.

³³ EUNSON, B. (2008): Gender and Communication, s. 7.14.

³⁴ TANNEN, D. (1994): Talking from 9 to 5: how women's and men's conversational styles affect who gets heard, who gets credit, and what gets done at work, s. 130.

³⁵ BAIKALOVA, N. S. (2016): Gender Features in Female Political Discourse: The Construction of Hillary Clinton's Political Image, s. 3.

Individualizmus vs. kolektivismus		
Syntax	modálne slovesá - podmienovací spôsob	-
Syntax	vysoká frekvencia požívania otázok	-
Emócie vs. neutralita		
	Feminínna rétorika	Maskulínna rétorika
Lexikálna rovina	kladné emócie	záporné emócie
Lexikálna rovina	expresívne výrazy	neutrálne slová
Syntax	vysoká frekvencia využívania prídavných mien	stručné, priame vety
Dominancia vs. pokora		
	Feminínna rétorika	Maskulínna rétorika
Syntax	spisovné, gramaticky korektné slová	ostrá formulácia žiadostí
Iné	vysoká úroveň slušnosti	absencia "slušných" fráz (poďakovanie, prosba, ospravedlnenie)
Iné	striedme rozprávanie	prerušovania oponenta, skákanie do reči

Zdroj: autorské spracovanie

5 Maskulínna vs. feminínna rétorika – neverbálne prvky reči

V politickom prostredí sú pre politické osobnosti kľúčové nielen hovorové akty, ale aj neverbálne prejavy, ktoré na recipienta správy určitým spôsobom vplyvajú. Neverbálna reč predstavuje typ komunikácie, v ktorej vysielateľ správy nevyužíva zvukové prvky pre zdieľanie informácií, ale komunikuje nepriamo pomocou očného kontaktu, gestikulácie, výrazu tváre či postoja tela.³⁶ Jedná sa o univerzálny rečový akt, pomocou ktorého je možné zdieľať emócie a nálady v malej skupine či v širokej spoločnosti. Nakoľko nie je možné viesť rečový akt bez doplnkovej neverbálnej komunikácie, je možné hovoriť o neustálom sprievodnom jave spoločenských a politických prejavov.

Neverbálna komunikácia je nenápadným no výnimočným nástrojom politických osobností, ktoré pomocou vhodne zvolenej (v niektorých prípadoch dokonca naučenej) neverbálnej stratégie dokážu ovplyvniť cieľové publikum v dopredu zvolenom smere.³⁷ Autor Rosenberg (1986) vo svojej štúdii dokonca potvrdzuje, že dobre naučená neverbálna komunikácia dokáže manipulovať verejnosť, nakoľko sa schopný politik dokáže mimikou a

³⁶ ROMINIECKA, M. (2008): Non-Verbal Cues in Politics: An analysis of Gestural Signals sent by American and European Politicians, s. 249.

³⁷ Ibid.

gestikou prezentovať ako empatický, asertívny či dominantný jedinec,³⁸ čo môže viesť z rozšíreniu voličskej základne. Neverbálna komunikácia je do istej miery vecou podvedomou, pri opakovanom tréningu je ale možné dané prejavy kontrolovať a podľa vlastného uváženia korigovať.

Tak ako komunikácia verbálna, podlieha aj neverbálna komunikácia gendrovým rozdielom, ktoré vysielajú príjemcovi správy pomerne rozdielne informácie. Maskulínne neverbálne prejavy sú typické svojou silou, dominanciou, samostatnosťou a asertivitou, feminínne neverbálne prvky zase vyvolávajú u verejnosti pocity súdržnosti, spolupráce, porozumenia či ľudskosti. Autor Eunson (2008) rozdelil neverbálne prejavy na maskulínne a feminínne, ktoré ale nie sú výlučne prisudzované a spájané s biologickým pohlavím.³⁹ Tieto prejavy je možné kategorizovať do troch rovín definovaných autorkou Cameron (1996):⁴⁰

- **rovine deficitu** odpovedá najmä rozdielny tón a poloha hlasu⁴¹. V politike sú uprednostňované hlboké a nízko položené hlasové prejavy, ktoré budia rešpekt a vyvolávajú pocit bezpečia a ochrany. To je znakom maskulinity a to zároveň vo feminínných prejavoch často chýba. Feminínny vysoko položený tón evokuje strach a slabosť, čo môže viesť k oslabeniu politickej pozície. Preto ženy-političky zastupujúce vysoké posty vo veľkej miere podvedome znižujú tón hlasu a zvyšujú jeho hĺbku, čím si budujú silnejší a dominantnejší obraz u voličov.

- **rovina dominancie** je charakterizovaná najmä snahou získať si prestíž a postavenie v spoločnosti. V neverbálnych prvkoch sa to prejavuje najmä v osobnom priestore – maskulínny človek si udržuje dostatočne veľký osobný priestor, preferuje samostatnosť a vyhýba sa davom. Naopak feminínna osoba má tendenciu držať sa v skupinách, pričom narušenie osobného priestoru nepredstavuje problém. Maskulínny politik/politička drží ruky ďalej od tela a pomerne často s nimi pracuje, zatiaľ čo feminínny politik/politička drží ruky blízko u tela a pohybuje sa pomerne striedmo. Podobné rozdiely platia aj pri náhodných a cieľených dotykoch – maskulínne prejavy sa akýmkoľvek dotykom vyhýbajú, nakoľko sú vnímané ako narušenie vlastnej dominancie. Feminita v tomto ohľade vníma dotyky ako vyjadrenie pozitívnych emócií, pochopenia, empatie, čím sa dominancia do istej miery narúša.

- najviac gendrových neverbálnych prvkov je možné zaradiť do **roviny rozdielov**. Rozdiely plynú najmä z prostredia, v ktorom sa ženy a muži v historickom priereze primárne pohybovali, t. j. ženy v sfére súkromnej a muži v sfére verejnej. Práve preto sa femininita prejavuje prednostne v mäkkších a úprimnejších výrazoch tváre, v častejšom usmievaní sa, v priamo vedenej komunikácii (tvárou v tvár) a v častom naklonení hlavy na pravú či ľavú stranu na znak porozumenia a súhlasu. Maskulinita nepripúšťa prehnané úsmevy, vyhýba sa priamemu rozhovoru (častejšie je nazeranie na oponenta zboka), časté je mračenie sa a zvrášťovanie tváre. Pre maskulinitu je typický poker face, t. j. kamenný výraz tváre.

Podľa viacerých autorov je možné využívať poznatky o neverbálnej komunikácii pre dosiahnutie vlastných politických cieľov. Kto vie v oponentovi čítať, získava veľkú výhodu, kto však vie pracovať s vlastnými neverbálnymi prejavmi, získava značnú manipulačnú moc. Pomocou vhodne zvolených neverbálnych prvkov je preto možné vybudovať si obraz silného a dominantného politika, v opačnom prípade emočne založeného kolektívneho hrdinu, čo môže byť ľubovoľne striedané vzhľadom k spoločenskej situácii a kontextu.

³⁸ ROSENBERG, S. W. a kol. (1986): The Image and the Vote: The Effect of Candidate Presentation on Voter Preference, s. 110.

³⁹ EUNSON, B. (2008): Gender and Communication, s. 7.15.

⁴⁰ CAMERON, D. (1996): The language-gender interface: challenging co-optation, s. 39.

⁴¹ Tón a poloha hlasu sú v podaní autora Eunsona (2008) označované za neverbálne prvky reči. Výskum sa nezameriava na jazykovú obsahovú stránku, ale na sprievodný jav rečového prejavu.

6 Gender ako nástroj politickej komunikácie

Skúmanie vzťahu genderu a jazyka v politickej rovine ponúka politickým osobnostiam nový komunikačný nástroj, pomocou ktorého si dokážu vybudovať dopredu zvolenú komunikačnú stratégiu a získať si priazeň voličov. Dnes už neplatí, že feminínna rétorika patrí výlučne ženskému pohlaviu, a maskulínna rétorika zase mužskému, nakoľko súčasná politická scéna sa dynamicky mení a rozvíja. Faktom ale ostáva, že v globálnom merítku je domáca aj zahraničná politická scéna stále viac naklonená maskulínnemu modelu správania. Kedy a za akým účelom sa teda môžu feminínna a maskulínna rétorika v politických prejavoch efektívne využiť?

Direktívna maskulínna reč je pomerne často využívaným nástrojom u političiek, ktoré si chcú pomocou tejto techniky vybojovať rešpekt a silný spoločenský status v očiach voličov. Najmä v maskulínných krajinách⁴² je možné očakávať preferenciu silného lídra na čele politickej strany, čo môže viesť k vyvíjaniu tlaku na voľbu vhodného jazyka v politickej komunikácii. Avšak, niektoré politicky činné ženy ostali vo svojej funkcii verné feminínnej reči, čo dokazuje článok *Feminine Style and Political Judgment in the Rhetoric of Ann Richards* od autoriek Bonnie J. Dow a Mari Boor Tonn.⁴³ Bývalá guvernérka Ann Richards podľa autoriek viedla svoje politické aktivity s tradičným ženským vystupovaním, čo sa priamo prenieslo aj do jej komunikačných formulácií, ktoré vykazovali výrazné feminínne znaky. Jej celkové vystupovanie a jazykové schopnosti posilnili demokratickú agendu a oslovili značne široké cieľové publikum. V prípade Ann Richards sa feminínna rétorika osvedčila ako účinný politický nástroj.

Politická, ktorá chce v drsnom maskulínnom prostredí preraziť, musí vedieť, kedy je vhodné použiť maskulínnu rétoriku reprezentujúcu súťaživosť, priebornosť a odhodlanosť a kedy "prepnúť" na feminínnu stratégiu, ktorá pomáha začleniť sa medzi cieľové publikum a pôsobiť ako empatický líder.⁴⁴ V tomto smere je demokratka Hillary D. R. Clinton odborníčkou na zvládnutie politickej komunikácie. Gendrovo-podmienená rétorika sa v jej podaní využíva ako skutočný politický jazykový nástroj, ktorého typy strieda pri vhodných spoločenských situáciách a kontextoch. Po nástupe do funkcie sa Hillary snažila získať pevné postavenie medzi mužskou politickou elitou, a teda za týmto účelom využívala prevažne maskulínnu rétoriku⁴⁵. Až do roku 2007 bola preto vnímaná ako rovnocenná súperka svojim mužským kolegom, čo jej však bolo vyčítané najmä z rad ženských voličiek. Od roku 2008 preto pracovala často s feminínnou rétorikou, pomocou ktorej pracovala na lepšom uvítaní u ženskej populácie a zmiernení tvrdého obrazu, ktorý si v priebehu rokov vybudovala.⁴⁶ V posledných rokoch, najmä v boji o prezidentské kreslo, využívala Hilary oba typy rétorík, oproti výrazne maskulínnemu Donaldovi Trumpovi však presadzovala svoju feminínnu stránku, ktorá pôsobila ako silný kontrast voči súperovi. V tomto ohľade pôsobí Hillary Clinton ako skúsená a ostriekaná politická osobnosť.

Gender ako komunikačný nástroj využívajú v dnešnej dobe aj mužské politické osobnosti. V tomto prípade má zapojenie feminínnej rétoriky do politického prejavu niekoľko výhod, politik však musí odhadnúť vhodný pomer medzi maskulinitou a femininitou prejavu, inak môže uškodiť svojmu statusu. V prípade bývalého amerického prezidenta Baracka H. Obamu prevládala v mnohých rečových aktoch femininita, čo bolo Obamovi značne vytýkané

⁴² Určené podľa indexu maskulinity, autor Geert Hofstede – dielo Cultural Orientation Model. Model je založený na výskume zamestnancov IBM v rozmedzí rokov 1967 – 1973 v 40 rôznych krajinách.

⁴³ DOW, B. J. – TONN, M. B. (1993): *Feminine style and political judgement in the rhetoric of Ann Richards*

⁴⁴ JAMIESON, K. H. (1988): *Eloquence in an Electronic Age: the transformation of political speechmaking*, s. 31.

⁴⁵ JONES, J. J. (2016): *Talk 'Like a Man': The Linguistic Styles of Hillary Clinton, 1992-2013*, s. 636.

⁴⁶ LOMBARDI, M. (2017): *Hillary Rodham Clinton and Shifts in Gendered Rhetorical Style*, s. 20.

– jeho štýl reči pôsobil v mnohých ohľadoch *neisto, nerozhodne a žensky*.⁴⁷ To viedlo k čiastočnej strate dôvery verejnosti, najmä v období krízových situácií.

Výskum autorky Larner (2009) skúmal využívanie feminínnej a maskulínnej rétoriky u mužských politických osobností, konkrétne u amerických prezidentov v rozmedzí rokov 1932 – 2008. Skúmané boli ich prejavy v dvoch rôznych rovinách – v inauguračnej reči⁴⁸ a v nominačnej reči.⁴⁹ Larner predpokladala, že v inauguračnej reči bude prevládať feminínna rétorika, ktorej cieľom je okrem iného zjednotiť publikum a národ, a naopak v nominačnej reči budú kandidáti preferovať maskulínnu rétoriku, ktorá pôsobí na recipienta silným a rozhodným dojmom. Autorkine predpoklady sa v plnej miere potvrdili, čím dokázala, že gender v politickej komunikácii má svoje opodstatnené miesto.

Všeobecne je preto možné usudzovať, že feminínna rétorika môže nájsť svoje uplatnenie v období, kedy je potrebné národ zjednotiť a zdôrazniť kolektívnu súdržnosť. To môže nastať v období krízy, v období nepriaznivých spoločenských situácií či vo vojnových časoch, kedy krajina dlhodobejšie čelí nepriaznivým okolnostiam. V týchto situáciách je voľba feminínnej rétoriky vhodným riešením, nakoľko politik/politička ukáže svojim voličom empatiu a snahu pomôcť.

Maskulínná rétorika však stále ostáva dominantou politickej scény, ktorá je vo veľkej miere využívaná aj ženami – političkami. Predpokladom ale ostáva, že maskulinita prejavu môže byť preferovaná v krajinách, v ktorých spoločnosť vykazuje silné maskulínne hodnoty – v týchto prípadoch verejnosť požaduje po politikovi silné a dominantné vystupovanie zabezpečené práve maskulínnym vystupovaním.

7 Gender ako nástroj politickej manipulácie

Jazyk a reč v politickom prostredí predstavujú dôležitý faktor pri úspešnom dosahovaní individuálnych či kolektívnych politických cieľov. Správna komunikačná stratégia dokáže osloviť masu ľudí, získať priazeň verejnosti a podporiť politické názory, ktoré sa po verejnom odsúhlasení jednoduchšie presadzujú. V tomto ohľade môže byť efektívne využívaná aj gendrovo-podmienená rétorika prejavu, ktorá pri vhodnom načasovaní dokáže pomôcť rečníkovi dosiahnuť dopredu vytýčené ciele. Táto pozitívna funkcia jazyka v súvislosti s gendrom však úzko hraničí s negatívnym využitím gendru v prejavoch politikov, najmä v podobe politickej manipulácie či dokonca propagandy. V oboch prípadoch dochádza k vedomému skreslovaniu informácií, s cieľom zamlčať či naopak vyzdvihnúť určité skutočnosti pred verejnosťou. Verejná mienka predstavuje kolektívny názor, ktorý môže byť pomerne ľahko manipulovaný.⁵⁰ Najmä v období ekonomických a bezpečnostných kríz majú politické osobnosti schopnosť meniť názory ľudí a manipulovať kolektívne rozhodovanie,⁵¹ ktoré v podobných situáciách podlieha strachu a neistote.

Lingvistická manipulácia zohráva v týchto prípadoch významnú úlohu. Vhodne zvolený jazyk je prostriedkom pre formovanie konkrétnych úvah či postojov, ktoré odzrkadľujú skutočné zámery autora/autorky správy.⁵² Jedná sa o dopredu pripravené argumenty, fakty či informácie, ktoré sú dôkladne spracované a zformované v súlade so zvolenou komunikačnou stratégiou. Manipulácia pomocou jazyka preto prebieha vo viacerých rovinách – syntaktická rovina zahŕňa najmä využívanie modálnych slov, lexikálna a sémantická rovina využíva

⁴⁷ COOPER, F. R. (2009): Our First Unisex President?: Black Masculinity and Obama's Feminine Side, s. 635.

⁴⁸ Ang. Inaugural Addresses slúži na zjednotenie amerického národa, na vyzdvihnutie tradícií, histórie a jednoty (Larner, 2009).

⁴⁹ Ang. Nomination Acceptance Speeches slúži na oficiálne prijatie nominanta strany za prezidentského kandidáta. Jedná sa o jednu z najdôležitejších rečí počas prezidentskej kampane, kde je nutné ukázať odhodlanosť, rásnosť a dominanciu (Larner, 2009).

⁵⁰ LASSWELL, H. D. (1927): The Theory of Political Propaganda, s. 627.

⁵¹ IORGULESCU, A. (2016): Propaganda as a form of Manipulation, s. 102.

⁵² BEARD, A. (2000): The Language of politics, s. 18.

expresívne výrazy a slová s emočným nábojom, dôležité je aj využívanie vhodných metafor.⁵³ V tomto smere je preto možné zakomponovať prvky maskulínnej a feminínnej rétoriky do komunikačných stratégií politických osobností.

Feminínna rétorika sa pomerne často objavuje v rukách politických osobností ako nástroj politickej manipulácie. Tá musí podľa autorky Iorgulescu (2016) spĺňať dve funkcie – emocionálnu a presvedčiaciu. V oboch prípadoch využíva politik/politička citovo zafarbené slová a expresívne výrazy, metafory spájané s rodinou, zdielenia sú nabité silným emočným nábojom, čo u recipientov vyvoláva pocit solidarity a kolektívnej podpory. Cieľom týchto funkcií je prebudiť emócie v publiku, ktoré následne ľahšie odsúhlasí politické úmysly.

Maskulínna rétorika je klasickým nástrojom politickej propagandy, ktorej hlavným cieľom je ovplyvniť prostredníctvom komunikácie názory a aktivity širokej verejnosti spôsobom, ktorý potláča racionálny úsudok jednotlivca.⁵⁴ Politická osobnosť vystupuje voči davu ako sebavedomý a dominantný líder, zvolená komunikačná stratégia preto zvyčajne odpovedá maskulínnemu modelu. To sa prejavuje najmä voľbou priamych viet, silných slov a ráznym vystupovaním. Nakoľko dôležitú úlohu zohráva v realizácii propagandy využívanie slov so silným emočným nábojom a dôraz na jednotu národa, je práve feminínna rétorika častým nástrojom politických osobností.⁵⁵ Ako dokazuje reč bývalého prezidenta Georga W. Busha po teroristických útokoch 11. 9. 2001,⁵⁶ v krízových situáciách sú prvky feminínnej rétoriky bežným spôsobom ako zjednotiť národ a dodať verejnosti pocit súdržnosti. V prípadoch podobných aktivite USA po útokoch sa však môže jednať o skrytú formu politickej propagandy či spôsob manipulácie verejnosti.

Záver

Článok si kládol za cieľ *zhodnotiť výstupy prác, ktoré sa téme gender, jazyk a politika už venovali, nájsť a zhrnúť spoločné znaky jednotlivých rétorík a zhodnotiť efektívnosť využitia, resp. zneužitia maskulínnej a feminínnej rétoriky pri politických prejavoch*. Zároveň bolo cieľom *pripraviť základy pre výskum v slovenskom a českom politickom prostredí, nakoľko všetky doterajšie práce hodnotili jazyk politických prejavov z pohľadu genderu v anglickom či nemeckom jazyku*. V tomto smere je možné zhodnotiť, že všetky dostupné práce sa zhodujú na možnosti využitia genderu pre vytváranie politických stratégií s cieľom dosiahnuť dopredu stanovené politické ciele. Gender je možné vnímať ako nový komunikačný nástroj, pomocou ktorého si politici a političky dokážu vybudovať zvolený status a ovplyvniť verejnú mienku.

V predošlých výskumoch sa objavujú konkrétne prvky, ktoré odlišujú maskulínnu rétoriku od feminínnej, pričom tieto prvky je možné rozdeliť do štyroch základných rovín – *individualizmus vs. kolektivismus, neistota vs. sebavedomie, emócie vs. neutralita a dominancia vs. pokora*. Konkrétne prvky sa následne môžu kategorizovať podľa syntaktickej, lexikálnej a rétorickej roviny, zaujímavou kategóriou sú aj neverbálne prvky, ktoré rovnako podliehajú gendrovým zmenám.

Maskulínna a feminínna rétorika môžu byť využité v pozitívnom smere pre samotné účely konkrétnej politickej osobnosti, v negatívnom smere pre politickú manipuláciu či propagandu. Všeobecne platí, že ak si je politik/politička vedomý/á týchto skutočností, získava výhodu v profesionálnom zvládnutí politických prejavov.

Anglický či nemecký jazyk je z lingvistického hľadiska o niečo bohatší pre výskum genderu v politických prejavoch. Ako však dokazujú výstupy článku, kategorizácia jednotlivých

⁵³ NORDLUND, M. (2003): Linguistic Manipulation. An Analysis of How Attitudes are Displayed in News Reporting, s. 14.

⁵⁴ WALTON, D. (1997): What is propaganda, and what exactly is wrong with it?, s. 385.

⁵⁵ WALTON, D. (1997): What is propaganda, and what exactly is wrong with it?, s. 388.

⁵⁶ THE GUARDIAN (2001): Text of George Bush's speech

prvkov je možná aj v slovenskom jazyku, a teda výskum maskulínnej a feminínnej rétoriky v slovenskej politike môže ponúknuť zaujímavé výsledky.

Pomerne málo rozoberaný je vzťah genderu a jazyka v maskulínných a feminínných krajinách, možný vzťah zatiaľ skúmaný nebol. Je otázne, či maskulínne krajiny preferujú maskulínnny model správania a naopak, alebo vzťah medzi týmito premennými vôbec neexistuje. Rovnako neverbálne prvky z pohľadu genderu potrebujú hlbší výskum, ktorý by pomohol odhaliť možné prepojenia týchto pojmov. Oba smery vyžadujú ďalšiu aktivitu vo vedeckej oblasti, čo by mohlo pomôcť rozšíriť už existujúce hypotézy o význame genderu v politickej jazykovej rovine.

Použitá literatúra:

1. BAIKALOVA, N. S. (2016): Gender Features in Female Political Discourse: The Construction of Hillary Clinton's Political Image [online]. In: *Journal of Siberian Federal University* 2016. [cit. 2018-05-10]. Dostupné na internete: http://elib.sfu-kras.ru/bitstream/handle/2311/30781/Baikalova_of.pdf?sequence=1.
2. BAIRD, J. E. Jr. – BRADLEY-HAYES, P. (1979): Styles of Management and Communication: A comparative study of men and women. In: *Communication Monographs*, 1979, roč. 46, č. 2, s. 101-111.
3. BEARD, A. (2000): *The Language of politics*. Routledge, 2000. 121 s. ISBN 9780415201780
4. BRAUN, F. (2004): Reden Frauen anders? Entwicklungen und Positionen in der Linguistischen Geschlechterforschung. In: *Adam, Eva und die Sprache*. Mannheim: Dudenverlag. 2004. s. 9-26. ISBN 978-3411042111.
5. CAMPBELL, K. K. (1989): *Man Cannot Speak for Her: A critical study of early feminist rhetoric*. University of Virginia: Praeger, 1989. 224 s. ISBN 9780275932695.
6. CAMERON, D. (1996): The language-gender interface: challenging co-optation. In: *Bergvall, Bing & Freed (Eds.), Rethinking Language and Gender Research: Theory and Practice*, 1996. Addison Wesley Longman, New York, s. 31-53. ISBN: 0582265738.
7. COOPER, F. R. (2009): Our First Unisex President?: Black Masculinity and Obama's Feminine Side. [Online.] In: *Suffolk University Law School Faculty Publications*, 2009. [Citované 15. 8. 2018]. Dostupné na internete: <https://www.researchgate.net/publication/30505070_Our_First_Unisex_President_Black_Masculinity_and_Obama%27s_Feminine_Side>.
8. DOW, B. J. – TONN, M. B. (1993): "Feminine style" and political judgment in the rhetoric of Ann Richards. In: *Quarterly Journal of Speech*, 1993, roč. 79, č. 3, s. 286-302.
9. ELSHTAIN, J. B. (1999): *Veřejný muž, soukromá žena: ženy ve společenském a politickém myšlení*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1999. 373 s. ISBN 80-86130-07-X.
10. EUNSON, B. (2008): Gender and communication. In: *Communicating in the 21st Century*. John Wiley & Sons, Australia., 2008. 803 s. ISBN 9780470811061.
11. FREEDMAN, J. (2001). *Concepts in Social Sciences Series: Feminism*. Open University Press, 2001. 106 s. ISBN 9780335204168.
12. FRITZSCHE, N. (2010): The Construction of Masculinity in International Relations. In: *The Interdisciplinary Journal of International Studies*. 2011. roč. 1, č. 7, s. 41-54. ISSN 1602-9097.
13. FROMKIN, V. a kol. (2003). *An Introduction to language (7th ed)*. USA: Heinle – Thomson, 2003. 620 s. ISBN 978-0155084810.
14. HAAS, A. (1979): Male and female spoken language differences: Stereotypes and evidence. In: *Psychological Bulletin*, 1979, roč. 86, č. 3, s. 616-626.

15. IORGULESCU, A. (2016): Propaganda as a Form of Manipulation. In: *Social Sciences and Education Research Review*, 2016, roč. 3, č. 1, s. 101-105.
16. JAMIESON, K. H. (1988): *Eloquence in an Electronic Age: the transformation of political speechmaking*. Oxford University Press; Reprint edition, 1988. 320 s. ISBN 978-0195063172.
17. JONES, J. J. (2016): Talk 'Like a Man': The Linguistic Styles of Hillary Clinton, 1992 – 2013. In: *Perspectives on Politics*. Cambridge University Press, 2016, roč. 14, č. 3, s. 625-642.
18. KODIČKOVÁ, T. (1998): Gender a mezinárodní vztahy. In: *Mezinárodní vztahy*, 1998, roč. 33, č. 3, s. 74-83.
19. LAKOFF, R. (1973): Language and Woman's Place. In: *Language in Society*, 1973, roč. 2, č. 1, s. 45-80.
20. LARNER, L. R. (2009): The Role of Feminine Rhetoric in Male Presidential Discourse: Achieving Speech Purpose. [Online]. In: *College Undergraduate Research Electronic Journal*, 2009. [Citované 15. 5. 2018.] Dostupné na internetu: <<https://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1122&context=curej>>.
21. LASSWELL, H. D. (1927): The Theory of Political Propaganda. In: *The American Political Science Review*, 1927, roč. 21, č. 3, s. 627-631.
22. LOMBARDI, M. (2017): Hillary Rodham Clinton and Shifts in Gendered Rhetorical Style. [Online.] In: *Undergraduate Theses and Professional Papers*, 2017. [Citované 4. 8. 2018]. Dostupné na internetu: <<https://scholarworks.umd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1166&context=utpp>>.
23. MALTZ, D. N. – BORKER, R. A. (1982): A cultural approach to male–female miscommunication. In: *Language and Social Identity*. Cambridge University Press. 2 editions, 1983. 196-216. ISSN 9780511620836.
24. MEY, J. L. (2001): *Pragmatics: An Introduction (2nd ed)*. USA: Blackwell Publishing, 2001. 418 s. ISBN 978-0631211327.
25. NORDLUND, M. (2003): Linguistic Manipulation. An Analysis of How Attitudes are Displayed in News Reporting. [Online.] In: *D Extended Essay*, 2003. [Citované 1.9.2018] Dostupné na internetu: <<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1026715/FULLTEXT01.pdf>>.
26. OKEKE, F. A. (2012): Language Can: Ensuring National Security through Effective Use of Language. In: *African Research Review*. Ethiopia: An International Multidisciplinary Journal. 2012, roč. 6, č. 4, s. 216-233.
27. ROMINIECKA, M. (2008): *Non-Verbal Cues in Politics: An Analysis of Gestural Signals sent by American and European Politicians*. Poznań Studies in Contemporary Linguistics, 2008, roč. 44, č. 2, s. 247-263, ISBN 1897-7499.
28. ROSENBERG, S. W. a kol. (1986): The Image and the Vote: The Effect of Candidate Presentation on Voter Preference. In: *American Journal of Political Science*, 1986, roč. 30, č. 1, s. 108-127.
29. SIVRIĆ, M. – JURČIĆ, D. (2014): Gender Differences in Political Discourse. [online]. In: *Journal of Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*. [Citované 9. 5. 2018]. Dostupné na internetu: <<http://oaji.net/articles/2016/3124-1458125295.pdf>>.
30. TANNEN, D. (1994): *Talking from 9 to 5: how women's and men's conversational styles affect who gets heard, who gets credit, and what gets done at work*. New York: William Morrow and Company, 1994. 368 s. ISBN 978-1853815461.
31. THE GUARDIAN (2001): Text of George Bush's speech. [Online.] In: *The Guardian World*, 2001. [Citované 1. 9. 2018] Dostupné na internetu: <<https://www.theguardian.com/world/2001/sep/21/september11.usa13>>.

32. TICKNER, J. A. (1992): *Gender in International Relations: Feminist perspective on achieving global security*. Columbia University Press, 1992. 180s. ISBN 13:978-0231075398.
33. WALTON, D. (1997): What is propaganda, and what exactly is wrong with it? In: *PUBLIC AFFAIRS QUARTERLY*, 1997, roč. 11, č. 4, s. 383-413.

Kontakt:

Ing. Alexandra Madarászová

FMV VŠE Praha

nám. W. Churchilla 4

130 67 Praha

Česká republika

e-mail: madaraszova.alexandra@gmail.com

xmada00@vse.cz

SOCIAL PARTNERSHIP ACTS AS A LEGAL FORM FOR IMPLEMENTING THE RESULTS OF SOCIAL DIALOGUE

Viktor Protsevsky

Faculty of Law, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
29, Alchevskiyh (Artema) Str., Kharkiv, Ukraine, e-mail: muza.ok@ukr.net

Abstract

This paper studies social partnership as a basis for achieving social cohesion and coordination of interests in wage labor between workers, employers and the state. It is proven that social partnership in modern Ukraine requires a high level of social dialogue that primarily involves the alignment of the status positions of participants and fuller development of mechanisms of interaction.

Key words: social partnership, social dialogue, interest deal

JEL Klasifikácia: F50, F59, H79

Introduction

Democratic countries naturally seek to find ways to ensure social harmony and peace in society. For this purpose, various forms and models are used that meet the economic conditions and the needs of the development of the state and society.¹ At one time, R. O. Khalfina wrote that the choice of the optimal legal form and its adequacy to the economic content is the main condition for improving the effectiveness of law in the regulation of industrial relations.²

Concerning the research topic, social partnership is the main model for achieving social harmony and harmonizing interests in the field of hired labor between workers, employers and the state. It should be remembered that social partnership as a legal model is not only the content of legal norms, but also the value-ideological basis and real practice. This is a special system of relations that arise between representatives of employees (mainly professional unions) - on the one hand, employers and their associations - on the other hand, and the state and local self-government bodies – thirdly, in order to reconcile interests in the social and labor sphere and the settlement of possible social and labor conflicts.

1 Social partnership

Social partnership aims at finding compromise solutions and reconciling personal and collective interests. This is achieved through such basic forms of social dialogue as the process of identifying and converging positions, achieving common agreements and making agreed decisions by the parties to the social dialogue, representing the interests of workers, employers and executive authorities and local self-government bodies on issues of the formation and implementation of the state social and economic policy, regulation of labor, social, economic relations.³

The Law on Social Dialogue in Ukraine was adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on December 23, 2010 instead of the Law on Social Partnership, the draft of which has long been under consideration in legislative bodies. This Law consolidated the foundations of conducting

¹ TIKHOMIROV, YU. A. - RAFALYUK, E. E. - KHLUDENEVA, N. I. (2015): Legal models and reality, p. 18-32, 85-98.

² KHALFINA, R. O. (1991): Right and Market, p.47.

³ THE LAW OF UKRAINE "On Social Dialogue in Ukraine", dated December 23, 2010, p.168.

social dialogue as a necessary condition for socio-economic development, raising the standard of living of the population, achieving social harmony, as well as identifying the parties to the social dialogue, legal and organizational principles of its functioning on the principles established by the Conventions and Recommendations of the International Labor Organization (hereinafter ILO).

Instead of the notion of "social partnership" in the political and scientific circle the concept of "social dialogue" has been included. This is probably due to the fact that the concept of "social dialogue" is more in line with the legislative framework of the European Union, which contains the concept of "dialogue between social partners".

On the basis of the Law "On Social Dialogue in Ukraine", the Presidential Decree of April 2, 2011, No. 347, for the second time, established the National Tripartite Social-Economic Council as a permanent body for conducting social dialogue in Ukraine.

Social dialogue in its essence is only a process of identifying and converging the positions of its participants, such as consultations and negotiations, etc. Achievements of the same agreements and acceptance of agreed decisions by the subjects of legal relations in the field of employment of employment constitute to social partnership.

The term "social partnership" in our country became part of the practice of regulating social and labor relations in the 1990s. And it should be noted that since the first years of Ukraine's independence, the ideology of social partnership has been recognized by the government, employers and trade unions. During this period an integral system of dialogue between them has been built up, which includes a legislative framework, various institutional bodies and forms of interaction within the framework of trilateral cooperation.

Social - means connected with the life and relations of people in society, social; generated by the conditions of social life; which aims to change social production relations.⁴ The partner is the one who participates in a game with someone, a participant in the game, an accomplice, a partner. Anyone who participates in the game with these people on these dances, etc. - a player.⁵

Thus, this socio-legal phenomenon affects the life and relations of people in order to change and improve the content of social and labor relations, along with those that are its participants. The transformation of the results of social dialogue into the legal form of the acts of social partnership confirms the principles of social partnership and its parties.

Social dialogue is carried out on the principles of: the rule of law and the rule of law; representativeness and competence of the parties and their representatives; independence and equal rights of the parties; constructivism and interaction; voluntariness and acceptance of real obligations; obligatory consideration of proposals of the parties; priority of conciliation procedures; openness and transparency; obligatory compliance with the agreements reached; responsibility for fulfilling the commitments.

The term "social partnership" in our country became part of the practice of regulating social and labor relations in the 1990s. And it should be noted that since the first years of Ukraine's independence, the ideology of social partnership has been recognized by the government, employers and trade unions. During this period an integral system of dialogue between them has been built up, which includes a legislative framework, various institutional bodies and forms of interaction within the framework of trilateral cooperation.

Since the social dialogue is carried out at the national, sectoral, territorial and local levels (enterprise, institution, organization) on a tripartite or bilateral basis, its parties are:

- at the national level - trade union party, whose subjects are unions of trade unions, which have the status of all-Ukrainian; the party of employers, whose subjects are associations of employers' organizations, which have the status of all-Ukrainian, a part of executive bodies, the subject of which is the Cabinet of Ministers of Ukraine;

⁴ NEW EXPLANATORY DICTIONARY OF UKRAINIAN (2005): Volume 3, p. 362.

⁵ NEW EXPLANATORY DICTIONARY OF UKRAINIAN (2005): Volume 2, p. 539.

- at the branch level - trade union party, whose subjects are all-Ukrainian trade unions and their associations, operating within a certain type or several types of economic activity; the party of employers whose subjects are all-Ukrainian associations of employers' organizations operating within a certain type or several types of economic activity; party of executive bodies, whose subjects are the relevant central executive bodies;

- at the territorial level - trade union party, whose subjects are trade unions of the corresponding level and their associations, operating in the territory of the corresponding administrative-territorial unit; the party of employers, the subjects of which are organizations of employers and their associations, operating in the territory of the administrative-territorial unit; party of executive bodies, the subjects of which are local executive authorities, operating in the territory of the corresponding administrative-territorial unit. On the territory of an administrative-territorial unit, local self-government bodies may be parties to the social dialogue within the limits of the powers determined by the legislation;

- at the local level lawyers whose subjects are the primary trade union organizations, and in the absence of them - representatives (representatives) of the workers freely elected for collective bargaining; the employer's side, the subjects of which are the employer and / or authorized representatives of the employer.

The purpose of the participation of employers' organizations and their associations in the social partnership is contractual regulation and improvement of social and labor relations, achievement of mutual understanding, compromises between the parties of social partnership, prevention of the emergence and settlement of collective labor disputes (conflicts).

2 State and social partnership

The task of the state as one of the participants in the social partnership is mediation in the coordination of the diverse interests of the subjects of labor relations. Therefore, the main function that the state carries out in the mechanism of social partnership - is the coordination of actions of social partners, reconciliation of parties, protection of public interests.

Social partnership means that the state intends to intervene in a market economy in order to increase the welfare of people. The state assumes responsibility for the fair distribution of resources in society. The purpose of the social partnership is to clearly define the functions of the partners, which will allow everyone to earn a well-earned income. Social partners must first of all fight for the principle of equitable distribution of the product produced.

Social partnership is a prerequisite for ensuring sustainable economic development and strengthening community peace in society. Its formation and development is one of the important directions of state policy, improvement of the labor potential of the state and socio-economic relations. It is necessary to emphasize that it is the state that performs such an important function as the creation of a legal basis for the settlement of social and labor relations with the establishment of minimum guarantees at the state level for hired workers in their workplace.

Unfortunately, there is no legal definition of a social partnership today. In essence, social partnership, according to S. M. Prylypka, O. M. Yaroshenko, N. M. Klymenchuk is a multifaceted phenomenon that greatly affects the socio-economic sphere of life, where labor relations are one of the key components. In the doctrine of labor law, the problem of social partnership is a subject to discussion, the very concept of "social partnership" has no unambiguous interpretation.⁶

Indeed, today there are many thoughts about social partnership, but they all mainly determine its purpose, place, principles, etc. Here are some definitions: the Institute of Labor

⁶ PRYLYPKO, S. M. - YAROSHENKO, O. M. - KLIMENCHUK, N. M. (2011): Collective bargaining as a result of social partnership (current state and development prospects), p. 8.

Law;⁷ its principle; legal mechanism of regulation of collective relations;⁸ the system of relations between employees, employers, and executive power in the process of implementing their socio-economic interests;⁹ the mechanism for the protection of workers' labor rights;¹⁰ method and mechanism for regulating social and labor relations and resolving contradictions between workers and employers;¹¹ guarantees of social responsibility of employers and ensuring social harmony.¹²

The essence of social partnership as a form of collective-contractual regulation was also considered in the publications L. Yu. Bugrova,¹³ G. S. Goncharova,¹⁴ A. F. Nurtdinova¹⁵ as a "way of regulating social and labor relations". According to I. Ya. Kiselyov, social cooperation - "it is voluntary, based on the independence and equality of the parties, close interaction (dialogue, consultations, negotiations) of organizations and entrepreneurs in the course of creation and application of labor norms, both national and international, as well as in the resolution of labor disputes."¹⁶ A.F. Nurtdinova adds this characteristic of social partnership to the fact that in the social sense it is a way of reconciling the interests of workers and employers in order to ensure social peace.¹⁷ Z. Ya. Kozak substantiated the notion of social partnership as a complex of social relations, the basis of which are relations that are closely linked with the labor, and relations that are social, economic, cultural, legal in the process of interaction of subjects of law with respect to the search for compromises and the solution of collective, labor and socio-economic issues, the application of peaceful ways of resolving disputed interests.¹⁸ Social partnership is considered in the West as a sociological and ethical concept and organizational principle, which includes the cooperation of social partners - the parties to collective labor relations.¹⁹

O. Ya. Lavriv has defined social partnership in the field of labor law as a system based on cooperation a system of relations between hired workers, employers, the state on solving socio-economic issues in the field of labor, solving social and labor conflicts by reaching agreement and mutual understanding, expressed in mutual consultations, negotiations, in the conclusion of the parties to agreements, collective agreements and in making joint decisions.²⁰

The known authors of comments to the Labor Code of the Russian Federation M. O. Buyanova, K. M. Gusov and M. L. Zakharov believes that social partnership refers to relations closely related to labor. They call it the mechanism that provides the opportunity to provide a combination of social aspects of the employer's activities.²¹ O. M. Kurinoy, S. P. Mavrin and Ye. B. Khokhlov, by contrast, admit that the essential specificity of the formation of social partnership in the RF at the present stage is their formation in the conditions of refusal from the centralized ordering of labor relations.²²

⁷ SOLOMANIDINA, T. O. - SOLOMANIDIN, V. G. (2009): Motivation of labor activity of personnel: study method, p. 125.; PASHKOV, A. S. (2006): Selected Works on Labor Law, p. 436.

⁸ ZHERNAKOV, V. V. (2010): Contractual regulation of social-labor relations, p. 237.

⁹ OLEJNIKOVA, O. N. - MURAVEVA, A. A. - AKSENOVA, N. M. (2009): Life-long training and vocational education, p. 126.

¹⁰ SOSHNIKOVA, T. A. (2008): Social Partnership as the Most Important Mechanism for Protecting Workers' Rights. p. 108.

¹¹ LAPINA, N. YU. (1995): Labor Relations and Social Partnership in the Post-Soviet Society, p. 48-57.

¹² YURKOV, M. O. (2009): Social partnership as a guarantee of social responsibility of employers, p. 421.

¹³ BUGROV, L. Yu. (2002): The concept and classification of collective agreements in the Russian labor law, p. 36-41.

¹⁴ GONCHAROVA, G. S. (2000): Scope of the conclusion of a collective agreement, p.85; GONCHAROVA, G.S. (2001): Collective agreement in higher educational institutions, p. 33.

¹⁵ NURTDINOVA, A. F. Some Aspects of Becoming a Social Partnership in Russia, p. 37.

¹⁶ KISELEV, I. YA. (1995): International legal regulation of labor (international labor standards), p. 76.

¹⁷ NURTDINOVA, A. F. Some Aspects of Becoming a Social Partnership in Russia, p. 12.

¹⁸ KOZAK, Z.Ya. (1999): Contractual regulation of the labor law of Ukraine, p. 12.

¹⁹ KISELEV, I. (1998): Foreign Labor Law: A Textbook for High Schools, p. 263.

²⁰ LAVRIV, O. Ya. (1995): System of Principles of Labor Law of Ukraine, p. 115.

²¹ COMMENTARY ON THE LABOR CODE OF THE RUSSIAN FEDERATION (2009), p. 87.

²² COMMENTARY ON THE LABOR CODE OF THE RUSSIAN FEDERATION (2007), p. 71.

Recognizing the very useful conclusions of the Ukrainian and Russian scholars on the characterization of the essence of social partnership, I join the mind of S. M. Prylypka, O. M. Yaroshenko, N. M. Klymenchuk, who, using scientist-documented in the general theory of law such legal categories as "law", "legal institution", "principles of law", "legal regulation mechanism", etc., concluded that social partnership can be characterized as: a) a legal institute, which is a set of rules of law that regulate a group of interrelated relationships between employees, employers and the state; b) a legal principle that reflects the guiding idea, characterizing the patterns of harmonization of the interests of the subjects of social partnership; c) social relations between workers, employers and the state, where each of their participants acts as a bearer of subjective rights and obligations; d) the legal mechanism in the regulation of social and labor relations.²³

Note that in the acts and publications of the ILO the category "collective bargaining" is used predominantly.²⁴ The actual "social dialogue", apparently, sounds better. And although the Law of Ukraine "On Social Dialogue in Ukraine" and the draft Labor Code of Ukraine establish the principles of social dialogue, in fact, the principle of social partnership is manifested in them. And if you turn to the current labor legislation, then it refers to the necessary legal preconditions for the mechanism of social partnership. This is evidenced by the content of the legal provisions of such Laws of Ukraine as "On Collective Contracts and Agreements" of July 1, 1993, No. 3356 - XII; "On the Procedure for the Resolution of Collective Labor Disputes (Conflicts)" of March 3, 1998, No. 137/98; On professional unions, their rights and guarantees of activity "dated September 15, 1999 No. 1045-XIV," On the organization of employers, their associations, rights and guarantees of their activities "of May 22, 2012, No. 5026-VI, etc.

In the above laws, social partnership looks like a system of collective relations. I think important in these legal orders there are several points: firstly, the principle of contractual regulation of relations forming the subject of labor law is foreordained; secondly, the right of workers and employers to participate in the contractual regulation of labor relations; Thirdly, the social partnership aims at reconciling the interests of workers and employers; fourthly - the coordination of the interests of workers and employers should take place during the regulation (regulation) of labor and closely related relations.

In other words, social partnership is included in the mechanism of legal regulation of relations, which constitute the subject of labor law. And this means that the method of legal regulation in labor law has received a new component. The transition from the omnipotent public form of legal regulation of labor relations to private-contractual, without a doubt, makes changes in the nature of labor relations.

Naturally, in today's conditions of a market economy, the social orientation of both workers and employers is formed by various interests that do not always coincide. The interest of the state also joins the interests of workers and employers.

The interests of workers relate to the reassessment of such economic, social and labor concepts as the price of labor, social and labor conditions, wages, social package, etc., which in the previous working conditions were not the subject of discussion. Representation of members of the union in the relations with employers, state authorities and local self-government bodies is carried out on the basis of the system of collective agreements and agreements, as well as in accordance with the legislation.

²³ PRYLYPKO, S. M. - YAROSHENKO, O. M. - KLIMENCHUK, N. M. (2011): Collective bargaining as a result of social partnership (current state and development prospects), p. 11.

²⁴ INTERNATIONAL LABOR ORGANIZATION. Conventions and Recommendations adopted by the ILO 1965-1999 in 2 volumes, Vol. 1, p. 545; Vol. 2, p. 1180.

3 Principles of social partnership

Even before the adoption of the Law "On Social Dialogue in Ukraine" G. I. Chanysheva defined the principles of social partnership, which, in my opinion, correspond to the essence of this legal phenomenon. These include: equality of the parties; plenipotentiary representation of the parties; freedom of choice when discussing issues in the workplace; voluntary acceptance by the parties of obligations; Priority of conciliation procedures in coordinating different interests and solving social and labor conflicts; mutual responsibility of the parties, their representatives for non-fulfillment of obligations under collective agreements, contracts; promoting the development of social partnership by the state.²⁵

From the point of view of P. D. Pylypenko, the principle of social partnership is that in the sphere of legal regulation of labor relations widely involve non-state structures (employers' associations, workers' unions) who, together with executive authorities (or without their participation), on the basis of collective agreements and agreements through cooperation, are searching for compromises, when further the adoption of agreed solutions establish binding rules for the labor relations and the necessary rules. Social partnership as a phenomenon and as a principle of labor law is new to the domestic legal system, unlike the legal systems in countries with a developed market economy. The so-called bipartism (USA, Canada) or tripartism (France, Germany) has long occupied a proper place in the field of collective-contractual regulation of labor relations.²⁶

Consequently, the subjects of the social partnership relations include workers and the employers who can act upon them through their representatives, and the state represented by the executive authorities. Proceeding from the fact that the law regulating social partnership issues is absent in Ukraine, studies in this area are largely carried out through an analysis of the acts of social partnership and its forms, and the determination of the parties in the said acts excludes the state. It is quite obvious that "parties to a collective agreement" and "subjects of social and partnership relations" are not identical, therefore the main discussion in determining the subjects of social partnership is reduced to the question of the state's participation in these relations.

To date, researchers, exploring the problematic issues in this area, unequivocally prove that the state is the subject of social partnership. O. M. Yaroshenko writes: "The parties to the social partnership are: a) trade unions and their associations, other organizations of employees, formed by them in accordance with the current legislation; b) employers, their organizations and associations; c) the state represented by executive bodies and local self-government bodies". However, the lawyer argues that the partnership, depending on its level, is carried out on a tripartite or bilateral basis.²⁷ We agree with the specialist position regarding the recognition of the state as a party to the social partnership. A. M. Slyusar, characterizing the state as a subject of social-partnership relations, argues that the state as a subject of labor law and social-partnership relations acts simultaneously in two hypostases - as a carrier of public authority and as a social partner. In the first case, it implements its powers within the framework of relations of power - subordination, in the second - acts as an equal party in partner relations.²⁸ Summarizing these arguments, we can state that the state is one of the subjects of social and partnership relations.

Social partnership acts (collective agreements and treaties), which occupy a separate place among sources of labor law, which regulate not only working conditions and their payment, but also other issues included in the social partnership. Consequently, one of the specific features of the latter is that social and partnership relations, being organized in accordance with the rules of law, as a result of their implementation, create legal norms.

²⁵ CHANYSHEVA, G. I. (2001): Collective relations in the workplace. Theoretical and Legal Aspect, p. 14.

²⁶ PYLYPENKO, P. D. (1999): Problems of the theory of labor law, p. 65-65.

²⁷ YAROSHENKO, O. M. (2009): Social partnership: realities and perspectives. p. 85.

²⁸ SLYUSAR A. M. (2009): State - the subject of social-partnership relations, p. 187.

The powers of social partnership subjects in realizing the rights and obligations of employees, employers, and executive bodies in the field of social partnership take place through the conclusion of collective agreements and agreements. And this testifies to the legal connection between the indicated subjects. From this we conclude that outside of the legal relationship, where their members are endowed with subjective rights and responsibilities, establishing a legal relationship between authorized and obligated actors is impossible. That is why we must state that social partnership as a real legal phenomenon that reflects an objective legal reality and has all the elements necessary for legal relations (subject, object, content).

Lower level agreements may establish higher social guarantees, compensations, and privileges compared to the general agreement. This rule was enshrined in Article 5 of the Law of Ukraine "On Collective Contracts and Agreements". The conditions of collective agreements and agreements concluded in accordance with the current legislation are mandatory for the enterprises to which they are subject and the parties which have concluded them; conditions of collective agreements or agreements that worsen the position of employees in comparison with the current legislation, are invalid and it is prohibited to include them in contracts and agreements; labor contracts may not include conditions that worsen the position of employees in comparison with the current legislation, collective agreements and agreements.

Unfortunately, the legislation regulating social partnership does not contain a definition of agreements. According to V. I. Prokopenko, the agreement is concluded between the owners and authorities authorized to represent employees at the state, branch and regional levels, about the establishment of normative regulations in the field of labor and social and household matters, which are mandatory for all actors in the sphere of the parties' actions, with the aim of regulating production, labor, and socio-economic relations and harmonizing the interests of the state, workers and owners, as well as their authorized bodies.²⁹ In the current Labor Code, the legal regulation of the conclusion of transactions is absent. But a collective agreement, like the agreement, is a legal act of social partnership. Collective agreement, social-partnership agreements in relation to labor legislation occupy a subordinate place, as their conditions can not be lower than in the legislation. As correctly maintains K. M. Gusev and V. M. Tolkunova - they are called to strengthen social guarantees, improve working conditions and everyday life, and not worsen the position of workers.³⁰

The draft Labor Code provides for articles to govern the conclusion of agreements. In particular, Art. 358 gives the notion that an agreement is a legal act that regulates social and labor relations and establishes labor and socio-economic rights and guarantees for employees. The agreement is concluded at the national, sectoral and territorial levels on a bilateral or tripartite basis.

Particular emphasis should be put on the value of transactions as acts of social dialogue. Social partnership is considered here as a result of social dialogue, because it is an integral part of the state's "sociality". In such a state, the most important idea of a social partnership is the provision on the need to ensure the social and economic rights of every person in accordance with international standards and national legislation. Social partnership is also considered as a way to effectively implement social and economic policies of the state. Having formed as a relationship between the main actors of the market economy - the state, employers and employees, the social partnership is intended to mitigate the negative social consequences of market transformations, promote the solution of social problems on the basis of consensus, preservation of public consent.

Social-partnership relations represent a specific type of relations inherent in a civilized society with a market economy: the subjects of these relations, along with common interests, have different social and economic interests; these relations are oriented not on confrontation but on achievement of an optimal balance in realization of parties of social partnership, when the

²⁹ PROKOPENKO, V. I. (2002): Labor law of Ukraine: textbook, p. 146.

³⁰ GUSOV, K. N. - TOLKUNOVA, V. N. (2003): Labor Law of Russia, p. 142.

employer has stable profits, and the hired employee is provided with decent living conditions; it is this type of relationship in which objectively interested units are all the most important social groups, the state as a whole and on the basis of which social stability of society is achieved, its progressive socio-economic development.³¹

Conclusion

Social dialogue is characterized by a wide field of action. It occurs not only in the field of hired labor, but also covers a wider range of social issues: employment, wages and incomes, training and retraining of personnel, social security, social insurance, protection of citizens as consumers, health care, education. Legal regulation of social-partnership relations is carried out through the norms of labor law, social security law, medical law, housing, family law, environmental law and some other branches. However, the main area of functioning of social partnership is nonetheless the sphere of social and labor relations, in which participants are hired workers and employers, therefore social and partnership relations are governed primarily by the norms of labor law.

The main conditions for the effectiveness of social dialogue are: socially oriented market economy; political democracy, the presence of independent, strong social partners - representative organizations of wage workers (trade unions) and employers; absence of administrative-command methods of economic management; moderation of the regulatory policy of the state regarding the activities of social partners. The experience of the welfare states shows that the absence of at least one of these conditions makes it impossible to develop social and labor relations on the basis of social dialogue.

Further improvement of the social partnership system in the conditions of modern Ukraine requires a higher level of social dialogue, which, first of all, involves equalization of the status positions of participants and more complete development of mechanisms of interaction, as well as further improvement of the legislative framework.

References:

1. BUGROV, L.Yu. (2002): The concept and classification of collective agreements in the Russian labor law. In: *State and Law*. 2002, №4, pp. 36-41.
2. CHANY SHEVA, G. I. (2001): *Collective relations in the workplace. Theoretical and Legal Aspect*. Odessa: Legal Literature, 2001.
3. COMMENTARY ON THE LABOR CODE OF THE RUSSIAN FEDERATION (2009): Ed. M. O. Buyanova - K. N. Gusov - M. L. Zakharov et al., Moscow: Prospectus, 2009, 760 p.
4. COMMENTARY ON THE LABOR CODE OF THE RUSSIAN FEDERATION (2007): Ed. A. M. Kurennoy - S. P. Mavrin - YE. B. Khokhlov, 2nd ed., Additional, Moscow: Publishing House "Gorodets", 2007, 736 p.
5. GONCHAROVA, G.S. (2000): Scope of the conclusion of a collective agreement. In: *Goncharova, G. S. - Zhernakov, V. The Law of Ukraine*. 2000, No. 8, pp. 85-87.
6. GONCHAROVA, G. S. (2001): Collective agreement in higher educational institutions. In: *Problems of legality*. Kharkiv: National Law Academy of Ukraine, 2001, Issue 51, pp. 33-43.
7. GUSOV, K. N. - TOLKUNOVA, V. N. (2003): *Labor Law of Russia*. Moscow, 2003.
8. HALFINA, R.O. (1991): Right and Market. In: *Theory of Law: A New Idea*. no.1. Moscow, 1991.
9. INTERNATIONAL LABOR ORGANIZATION. *Conventions and Recommendations adopted by the ILO 1965-1999 in 2 volumes*. In: International Labor Office, Geneva

³¹ CHANY SHEVA, G. I. (2001): *Collective relations in the workplace. Theoretical and Legal Aspect*, p. 89-90.

10. KISELEV, I. Ya. (1998): *Foreign Labor Law: A Textbook for High Schools*. Moscow: Norma, 1998.
11. KISELEV, I. YA. (1995): *International legal regulation of labor (international labor standards)*. Moscow: Academy of Labor and Social Relations, 1995.
12. KOZAK, Z.Ya. (1999): *Contractual regulation of the labor law of Ukraine*: abstract. dissertation ... Candidate lawyer Sciences: 12.00.05, Kiev, 1999
13. LAPINA, N. YU. (1995): Labor Relations and Social Partnership in the Post-Soviet Society. In: *Actual problems of Europe: economy, politics, ideology*. 1995, No. 2, p. 48-57.
14. LAVRIV, O. Ya. (1995): *System of Principles of Labor Law of Ukraine*. Ivano-Frankivsk, 2008, 215 p.
15. NEW EXPLANATORY DICTIONARY OF UKRAINIAN. (2005): Volume 2, Kiev: Akonit, 2005.
16. NEW EXPLANATORY DICTIONARY OF UKRAINIAN. (2005): Volume 3, Kiev: Akonit, 2005.
17. NURTDINOVA, A .F. Some Aspects of Becoming a Social Partnership in Russia. In: *Problems of the theory and practice of management*, 1995, No. 3, p.37.
18. OLEYNIKOVA, O. N. - MURAVEVA, A. A. - AKSENOVA, N. M. (2009): *Life-long training and vocational education*. Moscow: Center for the Study of Problems of Vocational Education, RIO TK them. Konyaeva. 2009. 131 p.
19. PASHKOV, A. S. (2006): *Selected Works on Labor Law*. St. Petersburg: Publishing House of St. Petersburg State University, ed., Law faculty, 2006. - 520 pp.
20. PROKOPENKO, V. I. (2002): *Labor law of Ukraine: textbook*. Kharkiv: Consum, 2002, 528 p.
21. PRYLYPKO, S. M. - YAROSHENKO, O. M. - KLIMENCHUK, N. M. (2011): *Collective bargaining as a result of social partnership (current state and development prospects)*. Kharkiv: FINN, 2011 - 151 pp.
22. PYLYPENKO, P. D. (1999): *Problems of the theory of labor law*. Lviv: View of Lviv. Un-th, 1999, 213 p.
23. SLYUSAR, A. M. (2009): State - the subject of social-partnership relations. In: *Actual. probl the development of labor and social legislation*. provision: theses add. and Sciences. add international participants science-practice Conf., Kharkiv, April 22-23. 2009; for ed. V.V. Zhernakov - Kharkiv: National Law Academy of Ukraine, 2009, p. 185 -187. SOLOMANIDINA, T. O. - SOLOMANIDIN, V. G. (2009): *Motivation of labor activity of personnel: study method*. 2nd ed., Moscow: UNITI-DANA, 2009.
24. SOSNIKOVA, T. A. (2008): Social Partnership as the Most Important Mechanism for Protecting Workers' Rights. In: *Proceedings of the Institute of State and Law of the Russian Academy of Sciences*. 2008. No. 1. p. 108-121.
25. THE LAW OF UKRAINE "On Social Dialogue in Ukraine", dated December 23, 2010, No. 862 - VI. In: *Official Gazette of Ukraine*, 2011, No. 3, p.168.
26. TIKHOMIROV, Yu. A. - RAFALYUK E. E. - KHLUDENEVA, N. I. (2015): *Legal models and reality*. Monograph. Moscow: INFA, 2015. 279 p.
27. YAROSHENKO, O. M. (2009): Social partnership: realities and perspectives. In: *Actual. probl the development of labor and social legislation*. provision: theses add. and Sciences. add international participants science-practice Conf., Kharkiv, April 22-23. 2009; for ed. V.V. Zhernakov - Kharkiv: National Law Academy of Ukraine, 2009, p. 83-87.
28. YURKOV, M. O. (2009): Social partnership as a guarantee of social responsibility of employers. In: *Actual problems of law: theory and practice*. Lugansk: East Ukrainian National University, 2009, Issue 14. pp. 417-427.

29. ZHERNAKOV, V. V. (2010): Contractual regulation of social-labor relations. In: *Journal of the Academy of Law their sciences of Ukraine*. 2010. № 4, pp. 227-237.

Contact:

prof. Viktor Protsevsyky, DrSc.

Faculty of Law

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

29, Alchevskyh (Artema) Str.

Kharkiv, 61002

Ukraine

e-mail: muza.ok@ukr.net

